

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

**HODNOTOVÁ ORIENTACE
ADOLESCENTŮ
DIPLOMOVÁ PRÁCE**

Vypracovala: *Lucie Čechová*

Vedoucí diplomové práce: *prof. PhDr. František Man, CSc.*

Znojmo 2010

ANOTACE

Diplomová práce má charakter teoreticko-empirický se zaměřením především na hodnotovou orientaci dospívající mládeže v atmosféře současné střední školy v ČR. První část práce se soustřeďuje na vymezení pojmů dospívání, adolescence, sociální vývoj, emocionalita, identita, hodnotová orientace, sebepojetí. Dále specifikuje jednotlivá období adolescence. Pozornost je věnována také sociálním a psychologickým charakteristikám adolescentů. Vystihuje podstatu středoškolského vzdělávání. Posledním bodem teoretické části je porovnání determinant vývoje osobnosti a jejich vliv na formování hodnot u dospívající mládeže v období adolescence. V praktické části používám metodu dotazníku a pro závěrečné zpracování metody statistické. Získané údaje slouží k porovnání žebříčku hodnot studentů prvního a závěrečného ročníku na gymnáziu, střední odborné škole a středním odborném učilišti. Dále zjišťuji, zda se hodnotová orientace studentů liší i v souvislosti s typem střední školy.

ABSTRACT

The thesis has the character of theoretical-empirical, with particular emphasis on evaluating the orientation of youth growing up in the atmosphere of present-day secondary schools in the Czech Republic. The first part of the text focuses on defining the expressions of growing up, adolescence, social development, emotionality, identity, orientation of values and self-perception. And furthermore, different periods of adolescence are specified. Special attention is paid to social and psychological characteristics of adolescence. The last point in the theoretical part is the comparison of the determinant in the development of personality and its influence on the formation of values in adolescents who are growing up. In the practical part, the author uses the method of questionnaires and statistic methods for conclusive elaboration. The acquired information is used for the comparison of the values of first year and graduating students as in secondary schools, specialized secondary schools and technical schools. And furthermore, to determine whether the values of students could differ depending on the type of secondary school attended.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji PhDr. Františku Manovi, CSc. a Mgr. Renatě Jandové za cenné rady, konzultace, připomínky a kritiky při tvorbě diplomové práce.

Dále chci poděkovat řediteli a učitelům Gymnázia a střední odborné školy pedagogické Znojmo a SOU a SOŠ SČMSD Znojmo, kteří mi umožnili provést výzkum na jejich škole.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, pedagogickou fakultou, elektronickou cestou, ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne

.....

(podpis)

Obsah

Úvod.....	8
1 Klasifikace základních pojmů	9
1.1 Období dospívání, adolescence.....	9
1.1.1 Obecná charakteristika období dospívání	9
1.1.2 Charakteristika období dospívání z biologického hlediska.....	10
1.1.3 Charakteristika období dospívání z psychologického hlediska.....	11
1.1.4 Charakteristika období dospívání ze sociálního hlediska, proces soc.....	11
1.1.5 Dospívání z pohledu různých teorií:	12
1.2 Specifické vývojové problémy dospívajících	13
1.3 Adolescence	14
1.4 Klasifikace období dospívání.....	15
1.4.1 Charakteristika fází adolescence	16
1.5 Sociální vývoj	17
1.6 Emocionalita	18
1.7 Identita	19
1.8 Hodnotová orientace	19
1.9 Sebepojetí.....	23
2 Rizikový vývoj v adolescenci.....	24
2.1 Problematika rizikového vývoje	24
3 Psychologické charakteristiky adolescentů	28
3.1 Vliv genetických předpokladů na vývoj osobnosti:.....	28
3.2 Jak působí na vývoj osobnosti sociální prostředí:.....	29
4 Sociální charakteristiky adolescentů.....	31
4.1 Komunikace	31
4.2 Vztahy	31
4.3 Budoucí cíle a osobní perspektivy	38
5 Charakteristika středních škol	40
6 Determinanty vývoje osobnosti.....	42
6.1 Formování hodnot.....	42
6.2 Výzkum hodnotové orientace mládeže	42
7 Cíl výzkumu.....	45
7.1 Popis výzkumu.....	45

8	Předpoklady výzkumné práce	46
8.1	Dotazníková metoda	46
8.2	Použitý dotazník.....	48
8.3	Vyhodnocení dotazníku	49
	Posouzení předpokladů.....	77
9	Závěr	81
10	Seznam použité literatury	83
11	Přílohy	85
11.1	Dotazník.....	85
12	Resume	90

TEORETICKÁ ČÁST

Úvod

Hodnotový systém řídí lidské chování a jednání. Na jeho základě člověk zaujímá hodnotící dospívajícího člověka vytvořit si vlastní žebříček hodnot a preferovat určité morální normy a hodnoty.

Období počátku adolescence je spojeno především s přechodem žáka na školu střední (14, 15 let) a tím i se změnou postoje ke skutečnostem, jimž připisuje větší či menší význam.

Morální normy a základní hodnoty si děti osvojují v rodinném prostředí, přebírají je automaticky od svých rodičů. S postupující zralostí a získáváním nových zkušeností roste schopnost dítěte a později dosavadního sociálního prostředí. Během studia dochází k vyhranění osobnosti dospívajícího a stabilizaci jeho hodnotové orientace.

Cílem mé diplomové práce je odhalit hodnotovou orientaci současných adolescentů.

V teoretické části charakterizuji období dospívání a s ním související pojmy (dospívání, adolescence, sociální vývoj, emocionalita, identita, hodnotová orientace, sebepojetí), dále vymezuji období z hlediska biologického, psychologického a sociálního. Zaměřuji se také na specifické vývojové problémy dospívajících a konečně i na hodnotovou orientaci mládeže. Následující část je věnovaná rizikovému vývoji v období adolescence. Třetí a čtvrtá kapitola blíže popisují psychologické a sociální charakteristiky tohoto období: vliv genetických a negenetických faktorů na vývoj osobnosti, komunikaci dospívajících a jejich vztahy se sociálním okolím. Předposlední kapitola představuje přehled o možnostech středního vzdělávání v ČR. Závěr teoretické části je věnován porovnání determinant vývoje osobnosti a jejich vlivu na formování hodnot u dospívající mládeže v době adolescence.

Praktická část, při níž jsem použila metodu dotazníku, interpretuje výsledky výzkumu hodnotové orientace adolescentů. Dotazníky vyplnili studenti a studentky prvního a závěrečného ročníku gymnázia, střední odborné školy a středního odborného učiliště ve Znojmě. Otázkami jsem sledovala např. vztah adolescentů k základním hodnotám, jako je vzdělání či láska, dále k zaměstnání a kariéře, vztah dospívajících k sobě samým a druhým lidem a zda je pro adolescenty důležité životní prostředí. Zajímají mě jejich budoucí plány a cíle i to, co očekávají od života. Výsledky jsou doplněny tabulkami. Sekce „Přílohy“ obsahuje mnou vytvořený dotazník.

1 Klasifikace základních pojmů

Ve své diplomové práci se zaměřuji především na problematiku formování hodnot dospívající mládeže na současných středních školách. V první části se věnuji objasnění některých základních pojmů z oblasti psychologie charakteristických pro období dospívání.

1.1 Období dospívání, adolescence

1.1.1 Obecná charakteristika období dospívání

Dospívání zahrnuje podle M. Vágnerové etapu života od 10 do 20 let (Vágnerová, 2005, s. 321). Toto rozmezí je jen přibližné, doba počátku dospívání a dosažení dospělosti se individuálně liší.

Období dospívání každého jedince provází řada změn. Na jedné straně jsou to změny **biologické**, kdy dochází k tělesnému růstu, osifikaci kostí, zrání nervové soustavy a pohlavních orgánů, a na druhé straně změny **psychické**, vnitřní prožívání, způsob myšlení aj. Tělesné a psychické změny jsou ovlivňovány dalšími faktory (**sociální, ekonomické, kulturní ...**), které hrají ve vývoji osobnosti důležitou roli.

Člověk prochází proměnou **celé** osobnosti, jak uvádí J. Taxová. Změny se týkají zájmů, chování, postojů a názorů, hodnotové orientace, motivace, nových cílů či oblasti sociálních vztahů. Zatímco období pubescence je doba „bouřlivosti“, „rozváznější“ adolescence je přechodem v dospělost. Společenská role dospívajícího dostává nový obraz. S rostoucím věkem se přibližuje pozici dospělého, ta vyžaduje větší samostatnost a zodpovědnost v jednání, stále přibývá povinností. Do života dospívajících přichází více podnětů, nároků a tlaků společnosti vůbec. Jedinec musí zvládnout svou proměnu a vybojovat si své společenské postavení, tedy i vlastní identitu (Taxová, 1987, s. 59).

V téže publikaci M. Vágnerová uvádí, že s vývojem kulturních podmínek se mění i společenské požadavky a očekávání ve vztahu k dospívajícím. U přírodních národů měl přechod do dospělosti charakter rituálu oslavující počátek nového období života. Podnětem bylo především pohlavní dozrávání. V dnešní době je pohled na dospívání odlišný, tradiční chápání přetrvává už jen u některých kultur. Dnes víme, že dospělosti nelze dosáhnout ve všech oblastech (biologické, psychické a sociální) stejně rychle.

V závislosti na tom, jaké představy o společnosti získá dítě během svého vývoje, přistupuje i k chápání role dospělého. Současní dospívající, jak vysvětluje M. Vágnerová, se snaží vyrovnat se dospělým a zbavit se co nejdříve dětských atributů. Usilují o získání stejných práv a větší svobodu v rozhodování, ale zvládnutí povinností a vlastní zodpovědnost přijímají neochotně. U některých adolescentů může vyvolat představa přechodu z dětství do dospělosti (a s ním související změna sociálních podmínek) strach a mladiství se snaží před realitou uniknout. Neadaptace na odlišné požadavky a očekávání společnosti a neschopnost překonávat konflikty a překážky tak mohou vyústit v psychickou chorobu. Dětství a rodičovská výchova proto významně ovlivňují etapu dospívání.

1.1.2 Charakteristika období dospívání z biologického hlediska

Na jedné straně je období dospívání charakteristické pohlavním zráním, manifestací sekundárních pohlavních znaků a zřejmým rychlejším tělesným růstem v pubertě, změnou v oběhovém systému a činnosti kožních žláz a na straně druhé dosažením plné pohlavní zralosti (kolem 20 let) a dokončením růstu v době adolescence. První pubertální fáze trvá u dívek asi od 11 do 13 let, u chlapců o 1 až 2 roky později. Schopnost oplodnění se dostaví až za 1 až 2 roky po první menstruaci. U chlapců je reprodukční schopnosti dosaženo také o něco později.

V období adolescence časově spojeném s dokončením základní školy a nástupem do učeného poměru nebo na střední školu začínají erotické vztahy. Významně se formuje tělesná stavba dívek a hochů (terciální pohlavní znaky), dívčí postava se zaobluje a chlapcům nabývá svalovina. Tělesný růst je však nerovnoměrný – končetiny rostou rychleji než trup a dítě vytváří dojem „samá ruka a samá noha“. Patrné výkyvy ve zrání nervové soustavy mohou mít souvislost se zvýšenou emoční labilitou a těkavou pozorností. (Biologické změny probíhají současně s psychosociálními změnami.) Dále je důležité podotknout, že se za posledních sto let urychlil nástup dospívání i celkový růst. Grimmova antropologická studie z roku 1961 uvádí, že se první známky dospívání objevují v nižším věku, avšak hlas, vous aj. se dostavují později. Výsledky bádání ukazují na rychlejší začátek tělesného a duševního dospívání a současně na delší dobu pro dokončení plného rozvoje všech znaků a schopností (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 138).

1.1.3 Charakteristika období dospívání z psychologického hlediska

Období dospívání bylo starší literaturou často označováno jako období emoční lability, jež je podmíněna vnitřními změnami organismu jedince. Pohlavní dozrávání a pudový tlak ovlivňují dospívajícího a činí ho přecitlivějším na různé vnější podněty. Charakteristickými projevy této vývojové etapy života jsou emoční instabilita, negativismus, impulzivita, nestálost a nepředvídatelnost reakcí, potíže s dlouhodobou koncentrací pozornosti, zvýšená unavitelnost, občasná apatičnost, neurovegetativní poruchy, denní snění, poruchy chuti k jídlu atd.

Vyvíjí se základní schopnosti, dovednosti a zájmy: motorika, percepce, abstraktní myšlení, řeč, roste slovní zásoba. Rychlý rozvoj vede k novým a hlubším zájmům (sport, četba, hudební nebo výtvarná tvorba atd.). Pokračuje vývoj inteligence. Ta se blíží svému maximu, dospívající mají pružné a tvořivé myšlení. Jedinec pracuje s obecnými a abstraktními pojmy, při řešení problému uvažuje o alternativních řešeních a je schopen vytvářet domněnky. Nový způsob myšlení nutí dospívajícího srovnávat existující společenské poměry s ideálem společnosti vytvořeným ve své mysli. To vede k rozčarování a nespokojenosti s realitou, časté kritice a třeba i k vystupňovanému pesimismu. Dalšími vývojovými úkoly jsou vývoj emocí, emancipace od rodiny a navazování vztahů k vrstevníkům, utváření sexuálních postojů.

Volba povolání už není jen předmětem fantazie, ale rozhodují zde především jedincovy specifické schopnosti, zájmy a osobní sklony. Výběr povolání je důležitou součástí širšího vývojového úkolu a tím je identita. Hledání identity je aktivní proces sebepoznávání a sebeutváření, snahou být sám sebou, nalézt svou jedinečnost.

Morálka adolescentů je většinou morálkou absolutní – dospívající vidí svět černobíle a společenské morální normy platí podle nich pro každého a za všech okolností.

Hlavním cílem dospívání je vytvoření osobní identity, osamostatnění se a nalezení společenského uplatnění (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 143 – 157).

1.1.4 Charakteristika období dospívání ze sociálního hlediska, proces socializace

V přírodních, jednoduše organizovaných společenstvích, jak vysvětluje M. Vágnerová, neexistuje samostatné období dospívání, životní etapě přechodu z dětství do dospělosti není přisuzován zvláštní význam. Jedinec je ihned přijat do společnosti dospělých. V rozvinutých industrializovaných zemích se nároky na dospělé členy

zvyšují. Je vyžadována delší příprava v podobě studia a životní praxe (komunikační schopnosti, vystupování, společenské chování, vzdělání ...), důležité pro zvládnutí všech společenských úkolů. M. Tramer označuje toto období jako „Wartezeit“, E. H. Erikson jako „období psychosociálního moratoria“. Období pozdní adolescence je chápáno jako období volnosti, jedinec svobodně experimentuje v nejrůznějších směrech, hledá své postavení, „image“, a přitom má minimální zodpovědnost. Říčan (1990) hovoří o „kultu nezralosti“, který volnost a výhody mládí podporuje (Vágnerová, 2005, s. 325). Dospívající - dorost, teenagers, Jugendalter - se liší od dětí i dospělých. Vytvářejí si vlastní subkulturu s odlišným vyjadřováním, oblečením, účesy, hudebním vkusem. Tato vymezená etapa lidského vývoje (period in – between) je rodiči a staršími generacemi chápána rozdílně. Výchovné vedení je proto nejednotné. Rychlé společenské proměny mohou být příčinou mnoha obtíží při výchově mládeže (Vágnerová, 2005, s. 325).

1.1.5 Dospívání z pohledu různých teorií:

M. Vágnerová ve své publikaci interpretuje období dospívání z pohledu tří odlišných teorií. Jsou jimi psychoanalýza, psychosociální teorie a teorie sociálního učení (Vágnerová, 2005, s. 322):

1. Psychoanalýza: S. Freud rozčlenil vývoj člověka do pěti fází (1. orální stádium, 2. anální stádium, 3. falické stádium, 4. latentní stádium a 5. genitální stádium). Období dospívání označil **genitální fází**. Genitální fáze začíná v pubertě – v období pohlavního dozrávání. Objevují se pravé erotické vztahy. (Sexuální pudy pokládá za hlavní činitele lidského chování určující směřování osobnosti.) Objektem potenciálního uspokojení už není rodič, mladistvý hledá partnera či partnerku. Dospívající je méně sebestředný, snaží se dát také něco partnerovi.

Dcera S. Freuda, Anna Freudová (1946), charakterizovala dospívání nárůstem pudových tendencí a následným narušením osobnostní rovnováhy – mezi id a egem. Problémy dospívání pomáhají kompenzovat dva obranné mechanismy – **intelektualizace** a **asketismus**. Intelektualizace (podobně u Freuda pojem „sublimace“ - převedení libida do činnosti) transformuje sexuální pudy na jinou úroveň energie, která je využita k intelektuálním účelům (např. zájem o různé teorie, umělecké směry,

filosofické otázky). Asketismus se projevuje zvýšenou sebekontrolou a potlačěním pudů, aniž by byly nahrazeny něčím jiným.

2. Psychosociální teorie: Posuzují období dospívání z hlediska vztahu psychologie a sociologie jako psychické zvládnání proměn daných dozráváním a pozitivní či negativní vliv sociálních podmínek na osobnost. E. Erikson vytvořil **model epigenetického vývoje** osobnosti. Každá životní fáze přináší zvláštní problémy a rizika – vývojové úkoly - které musí být zvládnuty, aby mohla osoba postoupit do další vývojové fáze a splnit úkol, který bude následovat. Úkolem adolescence je podle Eriksona **hledání vlastní identity** (identita versus zmatení rolí) – boj s nejistotou a pochybnostmi o vlastní osobě a své společenské pozici. Cílem je dosáhnout pozitivního hodnocení sebe sama – kdo jsem, k čemu se hodím, získat sebejistotu, osamostatnit se. Na rozdíl od Feuda považuje Erikson sexuální složku pouze za jednu součást identity dospívajícího, důležitý je celkový psychosociální aspekt.
3. Teorie sociálního učení: Zdůrazňují rozvoj těch schopností a dovedností, které jsou v období dospívání podstatné. Každá společnost má svou kulturu, tradice, normy a hodnoty, modelující životní styl. Chování a prožívání lidí, jak uvádí P. Macek, je determinováno konkrétními sociálními, ekonomickými, politickými a kulturně-historickými vlivy. Generace mladých lidí jsou danými společenskými podmínkami ovlivňovány. Společnost má jisté požadavky a očekávání, na dospívajícího vytváří tlak, aby se choval v souladu s kulturními a zákonnými normami. Fáze adolescence je přechodným obdobím z dětství do dospělosti, mladému člověku proto není zcela jasné, jaká pravidla platí pro něj samotného, který už není dítětem a zdaleka ještě ne dospělým.

1.2 Specifické vývojové problémy dospívajících

V každé etapě života se jedinec střetává s nejrůznějšími problémy nebo krizemi. Jsou to rozpory mezi fyzickou a sociální zralostí (např. touha po založení rodiny), rozpor mezi rolí a pozicí uvnitř společenského systému (statusem), mezi hierarchizací hodnot jeho a starší generace (názory a postoji). Tyto problémy podrobně rozebírají J. Langmeier a D. Krejčířová (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 164):

1. Rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí: Urychlení tělesného růstu a

pohlavního dozrávání vede k posunutí věkové hranice dospívání. Po biologické stránce se vývoj urychluje, ale vlivem zvyšujícího se společenského tlaku (požadavky na vzdělání a profesní přípravu) se oddaluje dosažení sociální zralosti. Touha po finanční nezávislosti a samostatnosti může vést k poruchám v chování u některých jedinců. Sami se cítí dostatečně zralí postarat se sami o sebe či případně i o vlastní potomky. Mladistvým je však dáváno najevo, že ještě nejsou připraveni na zodpovědné rodičovství.

2. Rozpor mezi rolí a statutem: Sociální rolí se rozumí chování odpovídající danému společenskému postavení, pozici ve skupině (matka, dcera, přítel). Sociální status adolescenta je nízký, předpokládá se u něj poslušnost, je kontrolován, dostává podobná omezení jako děti. Na druhé straně se od něj očekává zodpovědné chování jako u dospělého. Dochází tak často k rozporu mezi rolí (daná očekáváním sociálního okolí) a statutem (aktivní vyjádření role), přinášejícím pocit nejistoty v chování a jednání a nespokojenosti s omezeními.
3. Rozpor mezi hodnotami mladé a starší generace: S měnící se společností se mění i názory, hodnoty a postoje jednotlivých generací. Starší generace lpí na dřívějších hodnotách a hůře se přizpůsobuje jiným podmínkám. Mladší generace starší měřítko odmítá, sbírá vlastní zkušenosti. „Generační konflikt“ může být zvládnut porozuměním a tolerancí.
4. Rozpor mezi hodnotami rodiny a vnější společnosti: Dospívající kriticky posuzuje normy a hodnoty svých rodičů a srovnává je s hodnotami vrstevníků.

1.3 Adolescence

Pojem adolescence pochází z latinského slovesa „adolescere“, což znamená dorůstat, dospívat nebo mohutnět (Macek, 1999, s. 11). V českém jazyce se termín volně zaměňuje s označením dospívající, dorost či mládež. Adolescence je většinou datována věkem 15 až 20 (22) let a je spojována s řadou změn, a to na úrovni biologické, psychické a sociální. Je totiž přechodem mezi dětstvím a dospělostí (Macek, 1999, s. 11).

1.4 Klasifikace období dospívání

Klasifikace vymezující období dospívání jsou nejednotné, bývají zpracovány dle zvolených kritérií autorů. Jsou jimi např. věkové rozmezí, hlediska biologická a fyziologická, psychologická, sociální či pedagogická.

V průběhu lidského života dochází, jak už bylo řečeno, k charakteristickým změnám. Je značný rozdíl mezi patnáctiletým a již skoro dospělým jedincem. Proto se období dospívání člení ve vývojové psychologii zpravidla na jednotlivé věkově vymezené etapy. Má diplomová práce se soustřeďuje na věkovou kategorii v rozmezí od 15 do 19/20 let. V tomto období navštěvují dospívající střední školu nebo učiliště.

Periodizace období dospívání z hlediska různých autorů:

J. Taxová (Taxová, 1987, s. 273) ve svém přehledu představuje následující klasifikace:

Podle Skořepovy periodizace (1928, s. 12) spadá tato věková skupina do čtvrtého a pátého stádia:

IV. stádium: (dívky a hoši)

1. puberta
2. období postpubertální do 16 (17) let

V. stádium:

1. vlastní adolescence od 16 (17) do 21 (24) let

Příhoda pojmenovává období dospívání jiným způsobem (1963, s. 14):

V. Období hebetické

1. postpubescence od 15 do 20 let
2. „mecítma“ od 20 do 30 let

Vaněk (1972, s. 69) rozlišuje období „dětství a dorostenectví“, které pak dělí na tři fáze: třetí fází je „pozdní dorostenectví“ (postpuberta, adolescence), u chlapců mezi 16 - 20 a u dívek mezi 14 – 18 lety.

Švancara (1980, s. 22) vymezuje období adolescence rozmezím 16 – 20 let.

Štefanovič (1974, s. 86) na „starší školní věk (15 – 18), s nímž současně začíná adolescence, která trvá do 20 – 22 let.

J. Langmeier, a D. Krejčířová rozlišují dvě etapy v období dospívání:

1. **Období pubescence** (11 – 15 let)
2. **Období adolescence** (15 – 20 / 22 let)

M. Vágnerová rozděluje období dospívání na dvě fáze (Vágnerová, 2005, s. 323):

1. **Raná adolescence** označovaná jako pubescence (přibližně 11. - 15. rok)
2. **Pozdní adolescence** (přibližně 15. - 20. rok)

V současnosti se dále preferuje rozčlenění adolescence na tři fáze – časnou, střední a pozdní. Nesmíme však opomenout, že u každého jedince probíhá vývoj individuálně.

Fáze adolescence se podle P. Macka (Macek, 1999, s. 44) dělí na:

1. časná adolescence: 10 – 13 let (období puberty, biologické a fyzické změny, základní škola)
2. střední adolescence: 14 – 16 let (nástup na střední školu, učiliště, či do zaměstnání)
3. pozdní adolescence: 17 – 20 (ujasnění cílů, hodnot, ukončení vzdělání, přechod na vysokou školu, pomaturitní přípravné kurzy, zaměstnání)

1.4.1 Charakteristika fází adolescence

Časná adolescence

První fáze je datována od 10/11 let do 13 let, kdy převažují změny pubertální. Podle P. Macka dochází (P. Macek, 1999, s. 12) k nastartování pohlavního dozrávání, které je u většiny adolescentů ukončeno ještě v této fázi. Důsledkem pubertálních změn jsou některé změny psychické a sociální. Typický je zvýšený zájem o opačné pohlaví, což je vyvoláno probouzejícím se pohlavním pudem. M. Vágnerová a J. Langmeier označují tuto fázi dospívání jako pubescenci.

Střední adolescence

Druhá fáze adolescence spadá do věkového období mezi 14 až 16 lety. Většina adolescentů ukončuje základní vzdělání a řeší otázku své budoucí kariéry, což vede k úvahám a hodnocení sebe samých. Jedinci se snaží nalézt vlastní identitu, svou osobnost a uvědomují si tak i svou jedinečnost, neopakovatelnost, kterou prezentují stylem oblékání a způsobem chování či svými zájmy. Právě tyto zvláštnosti odlišují

adolescenty od svého okolí – od starších a mladších generací. J. Langmeier s D. Krejčířovou dodávají, že adolescenti směřují své zájmy často v opačném směru, než ve směru preferovaném např. školou či rodiči. Zájmy se vyvíjí „... v úmyslném odporu k nucené či doporučované četbě, klasické vážné hudbě apod.“ [7] (cit. dle: Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 145)

Pozdní adolescence

Pozdní adolescence, vymezená věkem 17 - 20 (či více) let, bývá obdobím ukončení středního nebo odborného vzdělání, po němž následuje hledání vhodného pracovního místa nebo vysoké školy. Dle P. Macka se posiluje sociální aspekt identity – tzn. pocit někam patřit, na něčem se aktivně podílet. Z hlediska psychologie jde o naplnění lidských potřeb – potřeby sociálního styku (citové vazby), potřeby výkonu, společenského uznání, prestiže, potřeby uskutečňovat určitý záměr nebo cíl atd. Dospívající uvažují o směřování své budoucnosti, plánech a osobních perspektivách a to jak v rámci profesního zaměření, tak i v partnerských vztazích. Na rozdíl od předešlých období, kdy mladí lidé plánují svou budoucnost spíše podle přání a fantazie, nyní realisticky zvažují v první řadě své osobní předpoklady a schopnosti a to, čeho mohou dosáhnout.

1.5 Sociální vývoj

Život člověka probíhá podle M. Nakonečného (Nakonečný, 1995, s. 27) od raného dětství interaktivně, v sociálních vztazích. Zpočátku je svět dítěte omezen jen na rodinné prostředí. Vytváří se pevné pouto mezi matkou a dítětem naplněné uspokojením potřeby lásky a bezpečí. Specifický vztah k matce je předpokladem pro budoucí vytváření vztahů s okolím. Sociální spektrum dítěte se postupně rozšiřuje i mimo rodinu – mezi vrstevníky, kamarády, authority. Během života dochází k navazování vztahů s dalšími lidmi a osvojování nových sociálních rolí. Společenské požadavky (tlak) a očekávání jejích členů, jedincovy zkušenosti a jeho vlastní osobnost (osobnostní charakteristiky) ovlivňují jeho způsob myšlení a chování (reagování).

Období dospívání je provázeno celou řadou specifických změn a problémů, které specifikují podrobněji v kapitole „Sociální charakteristiky adolescentů“.

1.6 Emocionalita

Pojem emocionalita je vyjádřen synonymy jako vzrušení či citovost. Vyznačuje se citovým prožíváním, emocemi, vznikajícími ve vztahu k sociálnímu okolí či sobě. Prožívání emocí, jak uvádí A. Plháková v Učebnici obecné psychologie (Plháková, 2007, s. 387), je u každého odlišné. Zatímco u jednoho člověka vyvolá nějaký podnět silnou citovou odezvu, u jiného se reakce neprojeví.

Současně s ontogenetickým vývojem člověka dochází i k diferenciaci emocí. Emocionální život dospívajícího je tudíž ve srovnání s dětským prožíváním mnohem rozličnější, barvitější. Pro období adolescence je typický nárůst vyšších citů (morální, intelektuální, estetické, sociální).

Prožívání a emocionální projevy jsou v jednotlivých životních etapách odlišné, což je zapříčiněno souhrou mnoha faktorů – biologických, společenských atd. Mění se sebepojetí, vyvíjí se myšlení a inteligence. To vše ovlivňuje postoj dospívajícího k sobě a druhým lidem.

J. Langmeier a D. Krejčířová přinášejí ve své publikaci jednotlivé pohledy autorů – Büchlerové, Hetzerové, Petersenové a Příhody - na vývoj emocionality dospívajícího člověka (Langmeier, Krejčířová, 1999, s. 143, 144):

V časně fázi dospívání, období pohlavního dozrávání (pubertě), jak uvádí například Ch. Bühlerová nebo H. Hetzerová, se často objevuje zvýšená emoční labilita, některými autory nazývaná „fází vzdoru“ či „die Verneinung“. Je doprovázena častými změnami nálad, nestálostí postojů, impulzivním jednáním či neurovegetativními poruchami. Citové konflikty bývají hluboce prožívány a jsou tak nápadné, že je celé období označováno obdobím bouří a krizí. V. Příhoda je pojmenoval „vulkanismem“. Podle studií A. Petersenové nemusí být průběh puberty nutně bouřlivý. „Bouřlivost“ se projevuje zejména u těch dospívajících, kteří vykazovali emoční labilitu také během dětství.

Období adolescence, na rozdíl od předchozí pubescence, přináší určité uklidnění (die Bejahung), emoční instabilita odeznívá, nálady a postoje se stávají optimističtější (Langmeier, Krejčířová, 1999, s. 143, 144). Dospívání nemůžeme chápat jako samostatný úsek života. Je přirozeným následkem předchozích období existence a stejně tak přechází plynule do dospělosti.

1.7 Identita

Tento existenciální pojem chápeme jako způsob vnímání sebe sama v čase a prostoru. E. Erikson (1968) zdůrazňuje význam změny v chápání **identity adolescenta**. Mladistvý upouští od dětských postojů, experimentuje s představami o vlastní osobě.

Podrobně se **vývojem identity** zabývají kromě E. Eriksona také např. M. Vágnerová, J. Langmeier a D. Krejčířová nebo P. Macek. Mladý člověk si klade otázky typu: „Kdo jsem?“, „Jaký jsem?“, „Za koho jsem považován?“, „Kam směřuji?“, „Jaký je smysl mého života?“, „Jaké jsou mé schopnosti?“, „Čeho bych chtěl v životě dosáhnout?“... Snaží se poznat své já a nalézt správnou životní cestu.

Rozvoj identity jde podle M. Vágnerové (Vágnerová, 2005, s. 403) ruku v ruce s rozvojem kognitivních schopností a emočním zráním. Je ovlivňován z velké míry procesem socializace. Během této pouti se snaží dospívající porozumět svým emocím, ztotožňuje se s různými názory, sociálními skupinami či s partnerem. Usiluje o získání společenské prestiže a uznání.

Hledání identity úzce souvisí se sebereflexí, sebepojetím a sebehodnocením. Jedinec si také všímá, čím se odlišuje od druhých, jaké jsou jeho dobré a špatné stránky, hledá nové identifikační vzory. Výsledky sebepoznávání nebývají vždy akceptovány. Dospívající často trpí dle M. Vágnerové (Vágnerová, 2005, s. 404) zvýšenou sebekritikou. Uvědomuje si však, že názory ostatních jsou pouze relativní a navíc se individuálně odlišují.

Cílem období adolescence je stav dosažení identity a její stabilizace. **Stabilizace identity** znamená nalezení vlastních kompetencí a životní perspektivy, zaujmutí své pozice v sociálních skupinách, kterých je jedinec součástí.

1.8 Hodnotová orientace

Definice: hodnota, hodnotová orientace

Hodnota je chápána jako cena, kterou má pro člověka nějaký předmět, činnost, osoba, s níž se ztotožňuje. Žebříček hodnot se individuálně liší, souvisí s uspokojováním potřeb. Důležitá je pro jedince i jeho vlastní hodnota, to, jak si stojí v očích druhých (společenský statut, prestiž).

„Hodnota je výsledkem aktu hodnocení, které je bytostnou součástí lidského myšlení a prožívání, jeho prostřednictvím vyjadřuje člověk svůj vztah ke světu.“ [5]

(Rosenzweig, 1991, s. 15, cit. dle: Kraus, 2006, s. 59)

„Hodnota je vždy spojena s člověkem a jen člověk dává předmětům význam, a to tím způsobem, že si k předmětům vytváří vztah.“ [5] (Pruner, 2002, s. 19, cit. dle: Kraus, 2006, s. 59)

„Hodnotová orientace charakterizuje zaměřenost a obsah sociální aktivity osobnosti. Souvisí tak s procesem utváření motivace a s motivační sférou osobnosti.“ [4] (Hudeček, 1986, s. 57)

„Hodnotovou orientaci lze považovat za konstitutivní složku osobnosti, za psychologický důsledek změn ve vztahu mezi osobností a prostředím, za zobecnělou vnitřní a vnější příčinu jednání a aktivitu osobnosti, determinantu určitého rozhodnutí v situaci volby.“ [4] (Vláčil, 1977, s. 74, cit. dle: Hudeček, 1986, s. 59)

Hodnoty a hodnotová orientace se týká morálních, náboženských, zdravotních, ekonomických a jiných principů, kterým člověk připisuje různě velký význam.

Vývoj hodnotové orientace

Hodnotová orientace představuje systém hodnot ovlivňující jedincovo chování, jednání a rozhodování. Odráží jeho charakterové vlastnosti a temperament, věkové zvláštnosti a s nimi získané zkušenosti, prožité události či ideály a cíle. Hierarchie hodnot se tedy individuálně odlišuje, mění a formuje během života a je silně ovlivňována zvenčí, sociálním okolím – přáteli, institucemi, multimédií a masmédií... Úzce souvisí s potřebami a motivací (výkonová, poznávací, sociální, potřeba seberealizace...).

Předpokladem pro vznik a utváření hodnotového systému je rodinná výchova. Hodnotový systém se vyvíjí už od dětství, v předškolním období, díky interiorizaci společenských norem a hodnot předávaných rodiči (formou příkazů a zákazů) a s nástupem do školy i pedagogy. Malé dítě tyto vnější podněty (motivy) od autority přijímá bezděčně (automaticky) a během dalšího ontogenetického vývoje vzniká spolu s rozvojem autoregulace individuální hodnotové zaměřenosti. Repertoár hodnot se dospíváním rozšiřuje, diferencuje a mění se jeho chápání. Jedinec si buduje nový náhled na svět a sebe (sebepojetí, sebehodnocení). „Dozríváním osobnosti“ by mělo docházet k přehodnocování priorit, přechodu od hodnot materiálních, uspokojujících jen vlastní potřeby (egocentrismus) k hodnotám vyšším (altruismus) – duchovním, sociálním, morálním, estetickým (např.: zdraví, láska, vzdělání).

Jak už bylo řečeno, žebříček hodnot se s věkem postupně mění. Jiné hodnoty a

postoje uznávají dospělí a jiné dospívající. Uvažování jednotlivých generací bývá odlišné, protože každá z generací vyrůstala za jiných společenských podmínek a v odlišném prostředí, což ovlivňuje jejich hodnotovou orientaci. Také rozdílný věk, zkušenosti a celková zralost osobnosti s sebou přináší jiný náhled na skutečnosti. Mladý člověk vyrůstající v moderní době zaujímá jiné postoje, názory a vychází z vlastních zkušeností. Odmítá představu starší generace. Běžně tak dochází k rozporům v hodnotovém systému rodičů a jejich potomků. Dospívající přijímá názory a poučování rodičů s kritikou. Pravidla, postoje a pohled rodiny na způsob života hodnotí často jako omezující či neaktuální. Větší vliv, zvláště na počátku období dospívání, mají kamarádi. Důležitým úkolem rodičů zůstává takové nasměrování svého dítěte, aby se dokázalo zodpovědně rozhodovat, samostatně jednat, umělo se vyvarovat negativních projevů chování a v neposlední řadě mu pomoci při hledání své životní cesty. Ujasněním hierarchie hodnot získá osobnost představu o svých cílech, budoucí profesi a nalezne svůj vlastní styl života. Pevnější systém hodnot, postojů a názorů je vytvořen v pozdní adolescenci. Totéž platí pro vztahy – přátelské, partnerské nebo milenecké.

Třídění hodnot

Klasifikace hodnot se různí. Autoři třídí hodnoty z různých pohledů na základě svých filosofických koncepcí. Zvolila jsem antropologický model S. Kučerové. (Kučerová, 1996, s. 70 – 72)

Z psychologického pohledu stojí na počátku výkladu hodnot **potřeba**. Uspokojená potřeba vyvolává buď pocit libosti či nelibosti, napětí či uvolnění, vzrušení nebo uklidnění (dimenze dle Wundta), tedy nějaký specifický prožitek. Všechny základní emoce (radost, smutek, lítost, hněv, strach ...) budují svět hodnot. V emocích pocítujeme jejich přítomnost či ztrátu, mají pro nás nějaký význam. Prvotní potřeby jsou základní (pohyb, odpočinek), na ně se vrství potřeby sekundární a mezi nimi se objevují nové souvislosti, vztahy.

Lidské hodnoty vznikají během poznávání kultury světa. Hierarchie hodnot se utváří spojením potřeb vrozených (biologické, přírodní), přijatých a samostatně vytvořených, jak uvádí S. Kučerová (Kučerová, 1996, s. 72).

S. Kučerová rozděluje hodnoty do tří dimenzí:

1. Přírodní hodnoty

- a) Hodnoty vitální, životní – jsou potřeby nutné pro přežití organismu

- (zdraví, zdatnost, svěžest, tělesné blaho a uspokojení smyslů), které jsou zároveň základním předpokladem pro realizaci všech ostatních hodnot.
- b) Hodnoty sociální – vyplývají ze vztahu člověka k sobě a ostatním lidem, ze sociální interakce a potřeby asociace (družnost, vzájemnost, citová odevza, láska, i potřeby egotické – sebeprosazení, uznání, ocenění, úspěch), žádoucí hodnoty jsou vztahy a city.
2. Civilizační hodnoty – jsou budovány společností (rodina, národ, stát), jsou výsledkem komunikace, poznání atd.
 3. Sféra duchovních hodnot – definovaná též jako kultura v užším slova smyslu, niterné bohatství osobnosti, lidskost, je formována morálkou (sebeřízení, sebereflexí), dále zahrnuje např. etiku, estetiku, tvorbu, vzdělanost, pravdivostní významy atd.

P. Sak (Sak, 2000, s. 78) rozlišuje ve svých výzkumech z devadesátých let sedm hodnotových orientací:

1. Materiálně – egocentrická / egoisticko – materialistická orientace – je tvořena hodnotami jako majetek, plat, společenská prestiž, úspěšnost. Nositel chce být v centru pozornosti, ale společnosti nic nepřináší. Jeho prioritou je majetek.
2. Profesně – rozvojová orientace - zahrnuje hodnoty vzdělání, osobní rozvoj, úspěšnost. Cílem jedince je seberozvoj a seberealizace.
3. Reprodukční orientace - orientace na rodinu, děti – zachování lidského rodu.
4. Globální orientace - vyjadřuje zájmy lidského rodu, které jsou podmínkou naší existence – zdraví, mír, životní prostředí.
5. Liberální orientace - cení především svobodu, demokracii a soukromé podnikání. Na prvním místě je svoboda, která nejvíce vystihuje podstatu liberální orientace, příjmy nejsou obsahem.
6. Sociálně – hodnotová orientace – upřednostňuje hodnoty jako být užitečný druhým, veřejně prospěšná práce nebo politická angažovanost. Je významná zejména v době dospívání (15 – 19) let z důvodu hledání vlastní identity, které probíhá prostřednictvím vrstevnických vztahů.
7. Hédonistická orientace – je orientací na zájmy, záliby, přátelství, lásku, součástí jsou i nesvazující mezilidské vztahy nevyžadující odpovědnost.

1.9 Sebepojetí

*„Osobností, jak už víme, se člověk nerodí, nýbrž se jí stává, a to v době, kdy se u něho v raném dětství utváří specificky lidská forma organizace a fungování psychiky. To je období vzniku sociálního já, z něhož se postupně vytváří sebepojetí: z vědomí já vzniká pojetí vlastního já (ego), které není už jen zážitkovou strukturou, ale organizačním a dynamickým činitelem. Ego vytváří rámec významných zkušeností, organizuje je v jednotný funkční celek a propůjčuje tomuto celku dynamiku. Geneze osobnosti je spojena se vznikem já a tento **vznik já** a jeho vývoj k **sebepojetí** (egu) jsou základními aspekty fungování osobnosti, jejího dalšího utváření, neboť osobnost funguje jako otevřený systém, který je ve stálé interakci se svým životním prostředím.“ [12] (cit. dle: Nakonečný, 1995. s. 39)*

Podle Mummendeye, jak upozorňuje M. Nakonečný (Nakonečný, 1999, s. 68), vyjadřuje sebepojetí postoj k sobě samému, zahrnuje sebepoznání a sebehodnocení. Sebepojetí je obrazem individua a lze jej odvodit z řady oblastí jako např. rodina, povolání, volnočasové aktivity, atd.

Vývoj sebepojetí je zahájen v raném dětství, dítě začíná rozlišovat mezi sebou a sociálním okolím. V první fázi, jak uvádí Mummendey, se nejprve vyvíjí tělové schéma (obraz vlastního těla vytvořený na základě proprioreceptivních a kinestetických dojmů) – tělové já. Dále následuje sebekategorizace (pojem zavedl J. C. Turner) podle věku a pohlaví a ustálení užívání zájmena já místo vlastního jména (Nakonečný, 1999, s. 68).

Během lidské ontogeneze se sebepojetí mění, stává se postupem času konzistentní. Postoje dospělého jedince k sobě samému by měly být v každé situaci pevné a tvořit s postoji k jiným objektům stabilní systém, jak uvádějí Th. M. Newcomb, R. H. Turner a Ph. E. Converse (1965). Tito autoři společně s G. Engelem (1959) tvrdí, že i v době dospívání jsou postoje ke svému já u většiny lidí stabilní (Nakonečný, 1999, s. 68).

2 Rizikový vývoj v adolescenci

2.1 Problematika rizikového vývoje

Adolescence představuje podle diagnostiky P. Macka (Macek, 1999, s. 96) citlivé období pro možný vznik problémového a rizikového chování adolescentů. Od dospívajícího se očekává dospělejší projev chování, je od něj vyžadována zodpovědnost za své jednání a plnění povinností. Normy, kterými se řídí především dospělí, nejsou některými dospívajícími akceptovány. Nerespektování norem a zvýšená kritičnost se vyskytují zpravidla v časně adolescenci, v době tzv. **pubertálního negativismu**. Dospívající se odpoutává od světa dospělých (determinovaného normami a pravidly), snaží se uspokojit svá přání a potřeby okamžitě, bez zábran. V této souvislosti, jak uvádí M. Vágnerová a J. Klégrová (Vágnerová, 2008, s. 466), rostou tendence k různému experimentování v chování, s cílem dokázat si vlastní nezávislost a být tak akceptován vrstevníky. V době dospívání má totiž vrstevnická skupina silný vliv na chování všech členů dané společnosti. Pravidla a ideologie proklamované skupinou mohou vést dospívajícího ke scestí a rozvoji problémového chování.

Projevy negativismu jsou v době puberty přirozené, je třeba je odlišovat od poruch chování. Během dospívání negativismus vymizí. Pokud se tak nestane, musíme hledat příčiny negativního projevu chování v psychosociálním vývoji osobnosti. K posouzení chování dospívajícího lze využít různých metod diagnostických, které pomohou najít příčinu a také způsob řešení problému.

Odchylkami od běžného jednání a chování se podle J. Marhoutové rozumí takové projevy, které neodpovídají nastaveným normám a morálce společnosti. Patří sem protizákonné chování, dále chování, které vyžaduje kontakt s odborníky (speciální pedagog, psycholog, psychiatr) a chování poškozující sociální okolí. Uváděné typy problémového chování deformují tělesný a duševní vývoj dospívajícího. (Marhoutová, 1996, s. 125)

P. Macek rozlišuje dva druhy rizikového a problémového chování – prvním případem je poškozování svého zdraví, druhým je ohrožování vnějšího sociálního okolí. Nejčastějšími projevy problémového chování dle P. Macka jsou: „predeliktivní chování a páchání trestné činnosti, agrese, násilí, šikana s týráním (včetně rasové nesnášenlivosti a diskriminace některých skupin), užívání drog (včetně alkoholu a kouření), sexuální rizikové chování (včetně předčasného mateřství a rodičovství),

poruchy příjmu potravy, sebevražedné pokusy a dokonalé sebevraždy“ [9] (cit. dle: Macek, 1999, s. 96).

Poruchy chování zahrnují, jak uvádí M. Procházková a J. Pipeková (Pipeková, 1998, s. 192), všechny projevy chování, které jsou odlišné od běžných projevů dané věkové a sociokulturní skupiny. Patří sem např. nápadné chování, disociální, asociální či antisociální chování.

Poruchy chování se dělí podle stupně společenské závažnosti na:

1. Mládež mravně ohroženou, kde ohrožení představují nepříznivé sociální poměry.
2. Mládež mravně narušenou, jenž se přechodně dopouští (např. pod vlivem cizích osob) špatných činů.
3. Mládež mravně vadnou, antisociálně smýšlející, těžko výchovně napravitelnou.

Nejvíce se však u nás používá členění poruch chování na disociální, asociální a antisociální:

1. Disociální chování je typem nespolečenského chování odstranitelné běžnými pedagogickými postupy. Jedná se o nejrůznější kázeňské přestupky, negativismus, vzdorovitost a další drobná porušení normy. Mohou být doprovodným projevem neuróz, většinou jsou přechodné a sami vymizí. Pomocná ruka je poskytována poradnami, psychologem a speciálním pedagogem.
2. Asociální chování stojí v rozporu se společenskými normami a morálkou. V tomto případě nejsou překračovány právní předpisy. Jedinec svým jednáním škodí spíše sobě. Mezi nejčastější formy patří alkoholismus, toxikomanie, tabakismus, záškoláctví, gamblerství nebo demonstrativní sebepoškozování. Náprava již nutně vyžaduje pomoc specialisty.
3. Antisociálním chováním se rozumí veškeré jednání namířené proti společnosti bez ohledu na věk pachatele, původ a charakter činu. Osobnost je v tomto případě již narušena. Antisociální chování zahrnuje např. krádeže, vandalství, sexuální delikty, vraždy, prodej drog, organizovaný zločin a veškeré násilí.

Poruchy chování se dělí rovněž do věkových kategorií - na kriminalitu mladistvých (juvenilní delikvenci), zahrnující období dospívání (15 až 18leté) a

kriminalitu dospělých s dolní hranicí 18 let.

Dospívající se dopouštějí celé řady trestných činů v důsledku odlišnosti či nezralosti psychické, somatické, sociální (negativní vliv vrstevníků) nebo morální.

Preferovanou klasifikační skupinou je v poslední době, jak uvádí J. Pipeková, klasifikace Vocilky (1994), který rozlišuje problémové jedince na „osoby neurotické, psychopatické, sociálně nepřízpůsobené a osoby se sníženými rozumovými vlastnostmi“ [15] (cit. dle: Pipeková, 1998, s. 192).

Agrese a šikana

J. Marhoutová (Marhoutová, s. 78, 1996) vysvětluje pojem agrese jako způsob jednání vedoucí ke snížení nějaké hodnoty (např. nadávka), porušení společenského řádu, případně neposkytnutí pomoci člověku v nebezpečí. Těžší mírou agrese je útočné chování (agrese v užším slova smyslu), které má čtyři stupně: nejnižším stupněm je potlačená agrese probíhající jen v mysli, následující stupeň má podobu nadávek a výhrůžek, třetí stupeň zaujímá agrese vůči věcem a čtvrtý násilí proti živým bytostem. Agresí se rozumí i omezování druhého nebo nucení jiné osoby k nějakému chování (např. sexuálnímu). Agrese může být namířená i proti vlastní osobě, tak je tomu u sebepoškození, sebemrzačení a sebevraždy.

Agresivitu člověka vyvolá i nepřiměřená či nepřirozená situace (např. malý prostor), nedostatečně podnětné prostředí, nuda, nenaplněná potřeba vyvolávající frustraci, anebo pocit méněcennosti. Agrese mívá tedy různou podobu, stupeň a průběh. Setkáváme se s ní v každé společnosti.

Agrese je částečně vrozená, ale především je naučitelná napodobováním. Jedinec napodobuje reagování rodičů, chování vrstevníků a nevědomky jej ovlivňují i masmédia (televize) či počítačové hry atd. Mladý člověk si pak do života odnáší vzorce chování, které pak používá v určitých situacích.

Vyučující se dostávají do styku s agresivním chováním nejčastěji na druhém stupni základní školy, dále na středních odborných učilištích a v menší míře i na ostatních středních školách. Velmi často se agrese projevuje naschválou, obtěžováním, ponižováním nebo týráním - šikanou. Aktéry bývají chlapci i dívky. Motivem agrese je například touha po moci, potěšení z cizího utrpení, závist, osobní citová deprivace, nuda aj. Obětí šikantéra se stává v mnoha případech jakkoli odlišná osoba (nemoderně oblečená, bezbranná, ale i úspěšná).

Poruchy sexuálního pudu

Poruchy se vyskytují jednotlivě (sadismus, masochismus), nebo současně ve více formách (sadosochismus). Dále sem zařazujeme homosexualitu, exhibicionismus, voyaerství, fetišismus, nekrofilii, gerontofílii, pedofílii a zoofílii.

Promiskuitní chování

Pojem promiskuita označuje „... *pohlavní styky bez výběru a trvalejšího citového vztahu*“. [1] (cit. dle: Buchtelová, 2001, s. 624).

Poruchy pudu sebezáchovy

Poruchy pudu sebezáchovy zahrnují mentální anorexii, bulimii, poruchu pica, sebepoškozování a sebevraždu.

Anorexie a bulimie

Anorexie a bulimie jsou onemocnění psychického rázu. První případ se projevuje odmítáním potravy, druhý naopak nadměrným přejídáním a následným vyzvracením. Příčiny poruch jsou různé. Vliv na myšlení člověka má společnost, v níž se dospívající pohybuje (vzory, konkurenční boj) a celkový postoj společnosti k moderním trendům – většinou kult krásy. Podněty můžeme ale hledat i u vlastních rodičů, kteří jsou dospívajícím vzorem a předávají jim rady do života. Mohou tak u mladé dívky nebo hochy navodit klamnou představu fungování společnosti. Takto naočkovaná osoba odmítne svět dospělých plný „negací, povinností, zklamání“ a bude se bránit dospět. Bude se chtít odlišit od ostatních „tlustých“, kterými pohrdá. Postupně se utvrdí v tom, že dělá správnou věc. Tato onemocnění však mohou dojít k hroznému konci, ztrátě života. Nejrizikovější období je právě doba budování identity osobnosti. Utváření nové identity a systém hodnot jsou ovlivňovány především psychosociálním faktorem.

Akademická dysfunkce

G. H. Orwin (Orwin, 2001, s. 159) poukazuje na souvislost slabého prospěchu s negativním sebehodnocením. Škola je prvním místem, kde se dítě učí samostatně zvládat úkoly a překonávat překážky. Jeho výkon je neustále hodnocen – odměněn či naopak. Negativní posouzení vede u méně vyrovnaných osob k pocitům méněcennosti. Mladistvým také záleží na reakci těch, které má rád. Jedinec si postupně vytvoří představu o svých možnostech, pozná sám sebe.

3 Psychologické charakteristiky adolescentů

Psychický vývoj a jeho činitelé – **dědičnost a prostředí**

3.1 Vliv genetických předpokladů na vývoj osobnosti:

Psychický vývoj každého člověka je formován řadou faktorů. Různé faktory se podílejí různou měrou na formování celé osobnosti. Jsou kombinací zděděných psychických dispozic po rodičích a vnějších vlivů prostředí (rodina, škola, kamarádi), jejichž interakcí se osobnost vyvíjí.

Pojem **dědičnost** představuje předávání rodičovských genetických informací na potomky. Geny, lokalizované na chromozómech, nesou informace o tvorbě morfologických a fyziologických vlastností. Jedinec získává kombinaci mateřských a otcovských genů, jež jsou předpokladem pro utváření individuálních vlastností. Psychické funkce dosahují různé kvality v jednotlivých fázích ontogenetického vývoje. Souvisí s postupným dozráváním nervové soustavy.

Volba partnerů, tedy jejich kombinace genů, ovlivňuje vznik určitých psychických dispozic potomka. M. Vágnerová sleduje ve výběru partnerů pozitivní či negativní následky u potomka (Vágnerová, 2005, s. 14) :

Příklad pozitivní selektivity je dán shodnými rozumovými schopnostmi obou partnerů. Podle výzkumů z roku 1990 má většina lidí tendenci si volit partnery, kteří jsou na podobné inteligenční úrovni, s čímž souvisí i typ vzdělání.

V příkladu negativní selektivity uvádí M. Vágnerová výběr partnera se stejným temperamentem. Výhodnější je kombinace temperamentů odlišných, které se pak mohou doplňovat. Například melancholický typ člověka najde větší podporu u vyrovnaného partnera. Temperament jejich potomka je zkombinovaný a nezachází do extrémů, v čemž lze spatřovat výhodu.

Genetické vlastnosti a jejich vyjádření je závislé i na vnějším **prostředí**. Mechanismus prostředí stimuluje, potlačuje nebo zcela inhibuje geny spolupodílející se na určitých charakterových vlastnostech. Rozvíjejí se ty dispozice, které jsou prostředím podporovány. Mění se vnější vlivy se tedy významně uplatňují v genotypovém projevu vlastností - ve **fenotypu**. Genetické dispozice a podněty prostředí jsou v interakci. Na stejné podněty prostředí mohou děti reagovat nesterjně, protože se liší jejich genetické předpoklady. Stejně tak míra stimulace prostředí nemusí vyvolat stejnou reakci.

V jednotlivých etapách vývoje se genetické předpoklady projevují s odlišnou intenzitou. Projevy chování u menších dětí jsou kontrolovány rodiči, děti se podrobí vůli vychovatelů. Dospívající se naopak snaží z vůle dospělých vymanit a osamostatnit se, hledají svou individualitu. Větší prostor poskytuje možnost vyjádření i těch geneticky podmíněných vlastností, které se doposud neprojevily.

3.2 Jak působí na vývoj osobnosti sociální prostředí:

Od narození působí na jedince podněty prostředí, v němž vyrůstá. Zahrnuje mikroprostředí a mezoprostředí, tedy osoby, jenž jsou s jedincem v těsnějším kontaktu (rodinu, školní třídu), a dále exoprostředí a makroprostředí, společně ovlivňující psychosociální vývoj osobnosti.

Interakce mají široký charakter, vztahují se na sociální okolí, zvířata, neživé předměty atd. Stimulují jedincovo chování a uvažování prostřednictvím procesu učení – získáváním nových zkušeností.

Vnější prostředí zahrnuje **fyzické materiální prostředí**, poskytující dítěti stabilní podmínky a ovlivňující zejména jeho kognitivní vývoj, a **sociokulturní prostředí**, podmiňující získávání komunikačních schopností, percepce a regulaci svého chování procesem socializace. Během sociálního učení se uplatňuje nápodoba jednání, upevňování vzorce chování pomocí odměn a trestů a identifikace s určitou osobou, postoji, či ideami.

M. Vágnerová (Vágnerová, 2005, s. 17) rozděluje vnější činitele do několika kategorií:

Současná **společnost** a její hodnoty, tradice, způsoby chování, pravidla předávané z generace na generaci umožňují vzájemné porozumění jejích členů. Člověk je ovlivňován společností obecně (zákony, média) a současně i konkrétními osobami, se kterými je denně v kontaktu. Během života je součástí různých sociálních skupin, kde zaujímá nějaké postavení. Je členem **sociální vrstvy**, ta je charakteristická svým stylem života a uznávanými hodnotami.

Významnou úlohu nese **malá sociální skupina** (parta, rodina), jejíž zástupci se navzájem dobře znají a vytvářejí mezi sebou pevnější vazby. Primární sociální skupinou, která má podstatný vliv na psychický vývoj dítěte, je **rodina**. Poskytuje svému členovi pocit bezpečí a stálé zázemí. Rodina dítěti předává svůj hodnotový systém, životní zkušenosti, základní morální zásady a poučení. Slouží jako model a

funguje i motivačně. Dítě si osvojuje určité způsoby chování. Rodina jedinci pomáhá vytvořit si „představu o světě“ a nalézt v něm svou „pozici“. Podporuje rozvoj jeho schopností a pocit sebedůvěry. Významnou roli hraje i vzdělání rodičů. Priority a hodnoty, které rodiče považují za důležité, předávají svým dětem. A tak jsou u potomka rozvíjeny kompetence odpovídající požadavkům rodiny. Vlastnosti rodičů a styl výchovy z části formuje charakter dítěte.

V období dospívání je zdrojem zázemí a opory **vrstevnická skupina**. Poskytuje svému členu sebejistotu a podporu při řešení životních situací. Členové prožívají stejné trable a tak si navzájem rozumí. Někdy může mít vrstevnická skupina negativní vliv na adolescentovu hodnotovou orientaci.

Institucí, rozvíjející psychické vlastnosti člověka, je **škola**. Podporuje rozvoj kognitivních a manuálních schopností. Je základním prostředím socializace.

Jak vnější, tak vnitřní faktory ovlivňují reagování člověka na sociální podněty. Rysy osobnosti a interpretace podnětů druhými lidmi mají vliv na hodnocení a chování dospívajícího.

M. Vágnerová a P. Macek (Macek, 1999, s. 33) použili pro charakteristiku sociálního vlivu model U. Bronfenbrennera rozdělující vnější prostředí na několik vrstev. Model je založen na „**bioekologickém systému**“:

1. Mikrosystém – je sestaven z osob, s nimiž je adolescent v kontaktu. Sem patří např. rodina, školní třída, zájmové skupiny aj.
2. Mezosystém – tvoří vztahovou síť mikrosystémů, např. vztah rodiny a školy, kroužku a školy ... V době adolescence dochází k přestavbě vztahů – některé zanikají, nové vznikají. Mezosystém by měl dospět k harmonii. Pokud se tak nestane, má adolescence problematický průběh (Muuss 1989).
3. Exosystém – ovlivňuje jedince nepřímo. Jedná se např. o soud, úřad, nemocnice a jiné instituce, s nimiž má dospívající nepřímo zkušenost. Pokud se ale v části exosystému angažuje, stává se exosystém jeho mezosystémem.
4. Makrosystém je nadřazený systémům ostatním, zahrnuje pravidla celé společnosti, její ideologie, kulturu a zvyky, tradice, masmédiá a vůbec celý politický systém. Tím, jak se mění politické ideologie, či trendy společnosti, mění se i životní styl adolescentů.

4 Sociální charakteristiky adolescentů

Po ukončení povinné školní docházky se mladistvý ocitá v novém sociálním prostředí. Z postu žáka se posouvá na vyšší úroveň, na pozici studenta / studentky či učně / učnice gymnázia, střední odborné školy nebo středního odborného učiliště. Tímto se kvalitativně mění a diferencuje jeho sociální role, musí se přizpůsobit všem novým podmínkám a jednat v souladu s normami a pravidly společnosti (Vágnerová, 2005, s. 346). Změnou společenského prostředí získává dospívající nové kontakty, navazuje přátelské a intimní vztahy. Je čím dál víc akceptován jako dospělý, od něhož se očekává odpovídající chování. V době starší adolescence už je zletilý, má tedy právo rozhodovat o své existenci.

4.1 Komunikace

Styl komunikace adolescentů se postupně mění, začíná se podobat běžnému komunikačnímu standardu, vysvětluje M. Vágnerová (Vágnerová, 1999, s. 278). Hlučnost, teatrálnost a přehnaná gestikulace typická pro pubertální období mizí, komunikační dovednosti se zdokonalují. Dospělí vedou adolescenty k samostatnému myšlení. Učí je správně klást otázky, vyjadřovat vlastními slovy své myšlenky, formulovat názory a postoje. Motivací se stává pro dospívající i vykáni ze strany dospělých. Je symbolickým potvrzením změny sociálního postavení, už nejsou považováni za děti.

4.2 Vztahy

Přechodem na novou školu se adolescent osamostatňuje. Dostává se do nových situací v rámci různých sociálních skupin. V sociálních skupinách získává nové role, jiné se mění, nabývají nových rozměrů a forem. Zastává roli dospívajícího z hlediska pohlavního zrání, dále se stává členem party nebo skupiny, s níž se ztotožňuje a kde hraje roli přítele, kamarádky atd.

Vztahy s dospělými

V době adolescence se dospívající odpoutávají od rodiny. Vztahy mezi adolescenty a rodiči jsou na jiné úrovni než dříve.

Rodiče a jejich způsob výchovy, především komunikace v rodině, představují pro adolescenta možný model života v dospělosti. Dospívající si odnáší dobré i špatné příklady (základní hodnoty a morální postoje), podle nichž se řídí a případně se varuje

opakování špatného vzoru chování. Pohlíží na život rodičů s kritikou a porovnává jej se svým ideálem. Hledá další vzory a ujasňuje si názory a současně s tím i svou identitu. Separace od rodiny vede k transformaci hodnotového systému na základě svých zkušeností a úvah. Sami dospívající se přesvědčují o jejich významu. V této vývojové fázi by měl být proces uvolnění ze závislosti na rodině ukončen. Nenaplněná potřeba emancipace by znamenala neschopnost řešit problémy v budoucím životě (Vágnerová, 1999, s. 284).

Vztahy s vrstevníky

Vrstevníci bývají adolescentovi oporou a poskytují mu jistotu, bezpečí a do jisté míry i citové zázemí. V určitých oblastech nahrazují rodinu a pomáhají tak procesu osamostatňování jedince. M. Vágnerová tvrdí, že kladnými vztahy jedince se svými vrstevníky lze naplnit i některé základní potřeby.

Kontakt s blízkým člověkem, společné aktivity a zážitky vedou k uvolnění napětí a relaxaci. S kamarády, kteří mají podobné zkušenosti a zájmy, může mladistvý diskutovat různá témata a srovnávat jejich problémy s vlastními. Vzájemně si dobře rozumějí a učí se sociálními strategiím. Nové zkušenosti pak využijí v budoucnu při řešení různých situací.

Prostřednictvím skupiny poznává dospívající lépe sám sebe a formuje vlastní identitu. Porovnávání vlastní osoby s vrstevníky nebo dospělými přináší informaci o rozdílnosti lidí různé vývojové úrovně.

Starší adolescenti se podle M. Vágnerové (Vágnerová, 2005, s. 378) odpoutávají ze závislosti na vrstevnících. Větší význam pro ně mají individuální vztahy.

Vztahy přátelské

Přátelské vztahy nabývají s rostoucím věkem adolescentů na významnosti. Přinášejí emoční oporu při zvládání zátěže. Vědomí, že někdo jiný myslí podobně, má stejné zkušenosti a hodnoty, dospívajícímu pomáhá vyrovnat se se svými problémy.

Vztahy erotické

Tělesné dospívání je spojeno s experimenty v partnerských vztazích. Probouzí se sexuální pud a potřeba najít si vhodného partnera. První lásky mívají krátké trvání. Kontakt s opačným pohlavím je navazován spíše ze zvědavosti nebo s cílem ujistit se o vlastní přitažlivosti, konstatuje J. Langmeier (Langmeier, 1998, s. 149).

Adolescenti nebývají pro vážný vztah dostatečně zralí, poněvadž u nich ještě není dokončen vývoj identity. M. Vágnerová vysvětluje, že se adolescent musí přizpůsobit partnerovi a tím omezit svou vlastní identitu. Vážný vztah vyžaduje přijetí zodpovědnosti. K naplnění pravého (citově hlubšího) partnerského vztahu, zahrnujícího i sexuální styk, dozrávají teprve starší adolescenti. Vliv na jejich utváření má řada společenských faktorů, které zde spolupůsobí. Je na místě podotknout, že trendy moderní společnosti dosažení dospělosti urychlují a mladiství začínají se sexuálním životem dříve.

Partnerský vztah prochází podle M. Vágnerové (Vágnerová, 2005, s. 384) dvěma fázemi – fází zamilovanosti a fází romantické lásky (vztahu, chození s někým):

Fáze zamilovanosti - ve fázi zamilovanosti bývá milovaný objekt idealizován a jeho obraz je vytvořen spíše na základě vlastní fantazie a přání. Připisované vlastnosti vůbec nemusí odpovídat realitě. Zamilovanost doprovází pocity vzrušení a euforie. Vesměs je podmíněna atraktivitou protějšku, vnějším vzhledem atd. Jeho projevy jsou obdivovány a názorům je přikládán větší význam.

Fáze navázání vztahu - mladiství navazují vztahy s cílem zkusit něco nového nebo touží po romantice. Věří v absolutní moc lásky, která je opravdová a nezničitelná. Svůj vztah považují za výjimečný, jsou přesvědčeni, že nikdo jiný nic podobného neprožil. Pocit výlučnosti však dlouho nevydrží a vztah se rozpadá. M. Vágnerová připisuje neúspěch v partnerství doposud nezralé identitě. Teprve po jejím vymezení se stává člověk dostatečně připraveným na partnerský vztah. Identity je dosaženo podle M. Vágnerové zpravidla až na konci adolescence, kdy je jedinec schopen prožívat s partnerem jeho pocity a ustoupit ze svých požadavků v jeho prospěch.

Význam partnerství se u chlapců a dívek liší. Pro dívky je blízký vztah důležitý, protože napomáhá separaci od matky. Absence takového vztahu by mohla vést k zastavení osobního rozvoje. U chlapců je situace odlišná. Intimitě se spíše vyhýbají. K partnerství dospívají později, mnozí až v dospělosti. Osobní zralost a pozitivní sebehodnocení významně ovlivňují postoj k partnerství. Rovněž zkušenosti v partnerství, jak vysvětluje M. Vágnerová (Vágnerová, 2005, s. 385), upevňují jedincovy pocity jistoty a zdatu, či naopak vyvolávají pocity méněcennosti vlivem opakovaného neúspěchu. Chování dospívajícího pak může směřovat k agresivitě.

Erotika a experimentace v moderní době

Také u sexuální aktivity se projevuje trend sekulární akcelerace. V souvislosti s urychlením růstu a vývoje mládeže dochází též k dřívějšímu sexuálnímu dozrávání. Studie posledních let poukazují na snížení věkové hranice, i pokud jde o první koitus. O tomto faktu se zmiňuje též P. Macek (Macek, 1999, s. 76), opírajíc se o výsledky odborných výzkumů, jež udávají, že k prvnímu pohlavnímu styku v průměru dochází již na počátku střední adolescence. Akcelerace je dána socio-ekonomickými podmínkami společnosti a jejím životním stylem.

S pohlavním stykem začínají dříve dle P. Macka jedinci s rizikovým chováním (Macek, 1999, s. 76). Vztahy jsou krátkodobé. Významnou roli zde mají pohlavní hormony. Sexuální aktivita jakožto složka pudová podléhá rovněž vlivům výchovným. Rodiče vedou své potomky k morálním hodnotám jako je například věrnost a zodpovědnost a zároveň je poučují o riziku přenosu pohlavních chorob. Snad každý rodič se obává nebezpečí předčasné gravidity dospívajícího člena rodiny.

Autoerotika

M. Vágnerová (Vágnerová, 2005, s. 385) považuje masturbaci za přechodný způsob uspokojování sexuální potřeby. Autoerotika neboli sebeukájení souvisí s poznáváním svého těla sexuální drážděním. Představuje jakýsi předstupeň před pozdějším pohlavním stykem s opačným pohlavím.

Homosexuální zkušenost

Experimentace adolescentů na homosexuální úrovni je vzácná, tvrdí P. Macek. Může jít o přechodné stádium, jehož podnětem je například zvědavost, či narušená psychická stránka jedince, anebo lze hledat příčinu v médiích, která prosazují přirozenost homosexuality. I když se většina dospívajících hlásí k heterosexuální orientaci, nemusí být pátrání po sexuální identitě bez komplikací. V době adolescence může homosexuální zkušenost plynulý proces vývoje sexuální identity narušit a přechodně zkomplikovat (Macek, 1999, s. 77). Doznání k homosexuální orientaci je v naší společnosti stále tabu.

Heterosexuální aktivity

V době adolescence se u většiny dospívajících objevuje zvědavost v oblasti erotiky a zájem o opačné pohlaví. Chlapci a dívky vyhledávají kontakty se svými idoly,

rozvíjí se první erotické vztahy. Proces je významný především psychosociálně a představuje přechod z fáze dětství do fáze dospělosti. Mnozí autoři (mezi nimi i Chytil, 1999/97) se domnívají, že jako první jsou sexuálně aktivní učňové a studenti středních škol začínají se sexuálními praktikami později. Je tedy pravidlem, že mladiství dosahující nižšího vzdělání vyhledávají sexuální kontakty o něco dříve? Jsou studenti gymnázií více ovlivněni výchovou? Domnívám se, že odpověď lze opravdu hledat zejména ve stylu rodičovské výchovy, má určitou souvislost také se vzděláním rodičů dospívajícího učeň nebo učnice a především i s dřívějším ukončením vzdělání samotných absolventů odborných učilišť. Naopak studenti a studentky čtyřletého studia na některé ze středních škol jsou déle závislí na ekonomické podpoře rodičů a tak proces osamostatňování nastává až po dokončení studia. Dalším faktem je i dobrá informovanost dospívajících v oblasti sexuální a o případných nežádoucích následcích (předčasné těhotenství, pohlavní choroby, atd.) polygamního chování.

M. Vágnerová (Vágnerová, 2005, s. 385) uvádí fáze typické během rozvoje erotických zkušeností: držení se za ruce, jednoduché políbení, polibky s využitím jazyka – tzv. „francouzáky“, dále mazlení typu neckingu (od pasu nahoru) a pettingu, orální sex a vlastní pohlavní akt. Sled etap je individuální záležitostí.

„Sbírání sexuálních zkušeností“ u mnohých dospívajících vzbuzuje pocit posílení prestiže. Nezkušený teenager tak může být vystaven posměchu. Posměšky vrstevníků či jedincův pocit ostudy, že ještě nemá na rozdíl od ostatních žádné sexuální zkušenosti, jej motivuje k získávání takových zážitků, ačkoliv se ještě necítí být dostatečně zralý a připravený na sexuální život.

Experimentace jsou v době adolescence přirozené a vedou mimo jiné i k sebepoznávání (Vágnerová, 2005, s. 387). Dospívající odlišně hodnotí čistě erotický vztah a dlouhodobější chození. Romantický vztah je významnější. Toto období je „přípravnou fází“ pro následné období dospělosti. Podle M. Vágnerové je sexuální promiskuita projevem psychosociálního moratoria. Současný pohled adolescentů na partnerství se mění. Mladiství upřednostňují pravé partnerství před náhodnou známostí.

Gravidita a předčasné manželství

Uzavírání sňatků v době adolescence je méně obvyklé. Dospívající zaměřují svou pozornost spíše na studium a výhody v manželství nehledají. Zpravidla nebývají dostatečně zralí a samostatní na přijetí nové role. Ačkoliv manželství symbolizuje

dospělost, znamená také ztrátu svobody a dřívějších výhod, dodává M. Vágnerová. Manželství uzavřená v této věkové kategorii jsou výsledkem zkratového jednání (Vágnerová, 2005, s. 385). Jiným případem je sňatek uzavřený v důsledku těhotenství. Aktuálním trendem dnešní mladé společnosti je zakládání rodiny v pozdějším věku, než bylo zvykem u předchozích generací. Oddálení zakládání rodiny vyplývá ze současné ekonomické situace státu. Do popředí jsou kladeny hodnoty jako seberealizace a vzdělání. Teprve po naplnění těchto potřeb, současně i požadavků společnosti, dozrává mladý člověk do rodičovské pozice.

Vztahy v rámci školy:

- vztah k učení
- vztah k vyučujícím
- hodnota vzdělání
- úspěšnost
- dospívající a kritika školy

Vztah k učení

Vztah k učení nabývá u adolescentů jiný rozměr než na základní škole. Postoj se mění s věkem a vstupem na novou školu.

Zejména na počátku dospívání dávají studenti přednost jiným aktivitám, než je učení. Plní jen ty školní povinnosti, které jsou nezbytné. Hnacím motorem je přesvědčení o smysluplnosti látky. Pokud zažívá studující v daném vyučovacím předmětu neúspěch nebo se mu jeví předmět bezvýznamný, ztrácí motivaci k učení.

Příchodem na střední školu se mění vyučovací předměty a dospívající si začínají uvědomovat důležitost vzdělání. Adolescenti jsou pak motivováni cíli, jichž chtějí dosáhnout. Soustředí se na osvojování znalostí důležitých pro budoucí profesi. Toto platí zejména pro studenty všeobecného gymnázia, kteří se hodlají hlásit na vysokou školu.

Vztah k vyučujícím

U dospívajících se mění také vztah k vyučujícím. Mladiství hodnotí jejich vystupování a oblékání s větší kritikou. Usilují o větší možnost vyjádření a bojují proti starým tendencím.

Problémy mezi učiteli a žáky se vyskytují spíše u pubescentů. Pubescenti reagují na postoje učitelů ještě emocionálně. Přímé negativistické projevy jsou charakteristické

spíše pro nezralé jedince. S uvolněnější morálkou se někdy setkáváme i na odborných učilištích. Někteří studující, často s horším prospěchem, provokují vyučující verbálními či neverbálními projevy nebo se pokouší kritikou snižovat jejich autoritu ve společnosti vrstevníků. Většina studentů učitele akceptuje. Student považuje za autoritu učitelku či učitele, který je mu sympatický. Hodnotí jeho vlastnosti a chování vůči členům třídy a jemu samotnému. Adolescenti si na učitelích cení vlastností jako jsou akceptace a pochopení studujícího, spravedlnost v hodnocení prospěchu, názorová vyhraněnost, schopnost látku srozumitelně vyložit a v neposlední řadě i učitelova pozitivního emočního ladění ve vyučovacích hodinách. Škola a její členové (spolu s rodinou a blízkými přáteli) rovněž významně ovlivňují rozvoj osobní identity a názorovou diferenciaci studujícího.

Hodnota vzdělání

Motivace žáků na konci povinné školní docházky je rozdílná než motivace středoškoláků, vysvětluje M. Vágnerová (Vágnerová, 2005, s. 385). Jakmile se žáci dostanou na patřičnou školu, dosáhnou tak svého cíle a přestávají se snažit. M. Vágnerová se domnívá, že je motivace k učení u středoškoláků a učňů slabší. Výjimkou jsou uchazeči o studium na vysoké škole.

Úspěšnost

Aby student mohl zažít úspěch, musí zapracovat na svém prospěchu a vynaložit patřičné úsilí. Úspěšnost je výsledkem vnitřních a vnějších motivů. Je podmíněna schopnostmi studujícího a jeho pílí na jedné straně a zároveň je ovlivněna i působením učitelského sboru na straně druhé.

Adolescenti si vytváří své „standarty výkonů“, uvádí M. Vágnerová (Vágnerová, 2005, s. 368), které jsou pro ně akceptovatelné, s cílem projít školou bez většího úsilí. Pojetí úspěšnosti se individuálně liší, každý studující má představu o vlastní školní zdatnosti, na jejímž základě hledá optimální strategii učení. Stanoví si úroveň cílů, kterých chce dosáhnout. Úspěchy ve škole ovlivňují sebehodnocení studentů. Podle ní se vyvíjí i systém hodnot a s nimi souvisejí i osobní perspektivy, cíle (další studium, volba budoucího zaměstnání).

Dospívající a kritika školy

Kritický pohled na školu často souvisí s problematickým průběhem studia. Vztah studentů ke škole může být i lhostejný nebo dokonce nenávistný. M. Vágnerová

poukazuje na odlišnost vztahu ke škole u studentů středních škol a učňů.

Důvod rozdílného přístupu studentů a učňů ke škole připisuje M. Vágnerová nestejnému sociálnímu postavení obou skupin a jejich odlišujícímu se hodnotovému systému. Hodnotový systém učňů bývá zaměřen spíše materiálně, dospívající věří, že mohou dostatek peněz vydělat i bez vzdělání. Motivace k učení a akceptace autorit je tudíž slabší a studium navazující po základní škole chápou jako povinnost. Sami cítí, že s jejich učňovským vzděláním nedosáhnou vysoké prestiže a tak je pro ně další studium nemotivující.

Studenti, podporovaní rodiči s vyšším vzděláním, mají větší ambice dosáhnout v životě dobrého postavení na společenském žebříčku. Studium považují za samozřejmost. Také středoškoláci zauímají kritický postoj ke škole a nedávají pozor v hodinách, které je nebaví. Nechovají se ale provokativně vůči učitelům a během „nudných hodin“ se zabaví jinou činností.

Dospívající vidí věci často jen černobíle a pojetí světa dospělých odmítají. Srovnávají své představy, to, co by mělo být, s realitou a mají tendenci chápat způsob života dospělců pesimisticky. Jejich náhled se může odrazit i ve vztahu ke vzdělání. Zvýšené nároky na dospělého jedince, zodpovědnost a i určitá omezení nejsou příliš lákavá. M. Vágnerová tuto tendenci označuje jako možný projev adolescentního moratoria.

4.3 Budoucí cíle a osobní perspektivy

Výběrem střední školy či učiliště dospívající činí důležité rozhodnutí o svém budoucím životě. Volba profese odráží jejich sebehodnocení, berou v potaz své zájmy, schopnosti, prospěch a další kritéria směřující k výběru správné školy. V posledních letech si studující čím dál více uvědomují důležitost vzdělání a přibývají tak uchazeči o vysokoškolské studium. Na volbu učebního oboru a budoucí profese mají vliv dosavadní úspěšnost ve škole, tedy školní prospěch, dispozice žáka či studenta a také přístup jeho rodiny ke vzdělání. Adolescenti uznávají zpravidla stejné nebo podobné hodnoty jako rodiče. U potomků vysokoškolsky vzdělaných rodičů je velká pravděpodobnost studia střední a vysoké školy. Jinou možnost volí žáci, kteří dlouhodobě studium odmítají, nenachází ani vzor či stimulaci ke studiu u rodičů. Volí raději učební obor a dříve se stávají nezávislími na svých vychovatelích. Cílem života bývá po ukončení studia založení rodiny.

Konkrétněji se diferencují představy o budoucnosti až po nástupu na střední školu či učiliště. Dospívající zvažuje, zda zvolil obor správně a zda je pro něj tato profese atraktivní a perspektivní. Během studia dochází i k diferenciaci krátkodobých a dlouhodobých cílů. Dospívající musí zvládnout tyto dílčí cíle a úkoly pokládané autoritami. Někdy se mohou představy a požadavky autorit rozcházet. V tomto období mají na jedince a jeho rozhodování velký vliv vrstevníci (partner/ka). Dospívající si postupně uvědomuje, že některá rozhodnutí významně ovlivní jeho budoucnost.

Přijímáním společenských závazků, jak vysvětluje P. Macek (Macek, 1999, s. 87), přechází adolescent do dospělosti tím, že už mu více záleží i na zájmech druhých lidí, nejenom svých. P. Macek odkazuje v souvislosti s orientací adolescentů na budoucnost na model J. E. Nurmeho (1991). Orientace je dána součinností tří procesů - **„motivace, plánování a hodnocení“**.

V některých výzkumech byly zjištěny odlišnosti v budoucích očekáváních chlapců a dívek, uvádí P. Macek (Macek, 1999, s. 89). V této souvislosti se v poslední době mluví o přetrvávajících mužských a ženských stereotypch (mužských a ženských rolích). Dívky přijímají úlohu pečovatelky o rodinu a chlapci se orientují především na vzdělání a úspěch v kariéře.

5 Charakteristika středních škol

V České republice následuje střední škola po základním devítiletém vzdělávání na klasické základní, obecné nebo národní škole. Střední škola trvá tři nebo čtyři roky – podle svého zaměření a výsledné kvalifikace. Jinou variantou jsou víceletá gymnázia, do kterých žáci přechází po absolvování přijímacích zkoušek po prvním stupni základní školy.

Základním vládním dokumentem shrnujícím strategie, obecné cíle a rozvojové programy ve vzdělávání je Národní program rozvoje vzdělávání vypracovaný v **Bílé knize**. Na základě záměrů popsaných v Bílé knize jsou sestavovány Rámcové vzdělávací programy. Školy mají povinnost vytvořit vlastní Školní vzdělávací program, který je následovně závazný. Stát jen rámcově vymezuje cílové standardy a kmenové učivo, školy si dílčí oblasti sami zpracují, sestaví učební osnovy, zvolí učebnice a specifické vzdělávací programy.

Pro oblast středoškolského vzdělávání existují dva standardy: **Standard vzdělávání na čtyřletém gymnáziu** a **Standard středoškolského odborného vzdělávání**.

Stupně středního vzdělávání:

- střední vzdělávání
- střední vzdělání s výučním listem
- střední vzdělání s maturitní zkouškou

Střední školy jsou vymezeny třemi druhy:

- **gymnázium**
- **střední odborná škola**
- **střední odborné učiliště**

Výuka na **gymnáziu** je organizována ve třech formách:

- a) osmileté: Studium je určeno pro žáky z 5. ročníku ZŠ.
- b) šestileté: Studium je určeno pro žáky ze 7. a 9. ročníku ZŠ.
- c) čtyřleté: Studium je určeno pro žáky z 9. ročníku ZŠ.

Střední vzdělání se týká čtyřleté varianty a vyšších ročníků víceletých forem.

Některá gymnázia mají určité studijní zaměření – např. přírodovědné, cizojazyčné, nebo jsou bez zaměření a poskytují všeobecné vzdělání. V přijímacím řízení mohou být vyhodnocovány např. testy studijních předpokladů, známky na vysvědčení, olympiády a soutěže aj. Gymnázia nabízejí úplné střední vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Připravují studenty na studium na vysoké škole.

Střední odborné školy (SOŠ) nabízí úplné střední odborné vzdělání. Studium trvá čtyři roky a je zakončeno maturitní zkouškou. Patří sem např. SOŠ ekologická a ochrany životního prostředí, SOŠ hotelová a turistická, SOŠ služeb, obchodní akademie, střední lesnická škola, střední odborná škola potravinářská, střední pedagogická škola, střední průmyslová škola stavební, střední rybářská škola, střední uměleckoprůmyslová škola, střední vinařská škola, střední zahradnická škola, střední zdravotnická škola, střední zemědělská škola atd.

Střední odborná učiliště (SOU) jsou určena absolventům ZŠ a speciálních škol, připravují uchazeče na dělnická či řemeslná povolání. Teoretická výuka je u těchto oborů méně náročná. Po tříletém studiu žáci obdrží výuční list. Vzdělávací nabídka zahrnuje například směr potravinářský, sklářský, strojírenský, stavební, elektrotechnický, zemědělský a ekologický či sociálních služeb.

Zvláštním typem středních škol jsou školy integrované, v nabídce je zařazeno více kategorií vzdělání – střední školy, střední vzdělání s maturitní zkouškou a SOU.

6 Determinanty vývoje osobnosti

6.1 Formování hodnot

Osobnost a její hodnotová orientace je determinována jak biologickými činiteli, tak sociálním prostředím – kulturou, výchovou, vzděláváním. Ukončením základní školy a nástupem na školu střední se dospívající dostává do nového kolektivu, rozšiřuje se jeho spektrum sociálních interakcí a dochází ke změnám ve způsobu života. V tomto období se základní hodnotový systém dále rozvíjí. P. Sak (Sak, 2000, s. 89) podotýká, že právě věková skupina patnáctiletých až osmnáctiletých nejcitlivěji vnímá způsob života společnosti a její vývojové trendy.

Životní styl teenagerů s sebou přináší mnohé „výhody“, uvádí P. Macek, např. svobodu, nezávaznost, oproštění se od stereotypů (Macek, 1999, s. 184). Není divu, že adolescenty znepokojuje zodpovědnost, která přichází s dospíváním. Mladiství hledají svou identitu, počáteční názorová pluralita a hodnotová neutříděnost se časem ustálí.

V době adolescence je podle P. Macka pro dospívající důležitý vzhled a sexuální přitažlivost. Jejich abstraktní myšlení je rychlé, snadno získávají nové zkušenosti v souvislosti s informacemi v médiích, internetu, televizi. Události a zážitky nasbírané v době dospívání je pak ovlivňují v dospělosti.

6.2 Výzkum hodnotové orientace mládeže

P. Sak (Sak, 2000, s. 90) uvádí ve své tvorbě poznatky o změnách hodnotové orientace u různých generací mládeže. Nejmladší skupiny stabilně zařazují mezi prvořadé hodnoty **zdraví a uspokojování zájmů, koníčků. Láska a majetek** nabývají na významu, naopak **být prospěšný druhým, společenská prestiž a úspěch v práci** zaznamenaly pokles v hodnotovém žebříčku.

Jaké hodnoty byly preferovány v letech 1984 až 1996:

V roce 1984 dominují hodnoty **přátelství, vzdělání, být užitečný druhým** aj. Naopak nejméně významnými hodnotami se staly **plat a majetek, rodina s dětmi a životní partner**.

V roce 1991 vítězí hodnoty **plat a podnikání, rodina a děti**, nejnižší se nachází hodnoty **přátelství, vzdělání a rozvoj osobnosti**.

V roce 1992 je naopak upřednostňován **rozvoj osobnosti, zajímavá práce a životní partner**. Nejnižší se ocitla hodnota **politická angažovanost**.

V roce 1993 kulminuje hodnota **láska** a nejnižší indexy mají např. hodnoty

úspěšnost v zaměstnání, být druhým užitečný a veřejně prospěšná práce.

V roce 1996 klesly hodnoty **životní partner, rodina a láska**, současně v této době klesá i porodnost a počet uzavřených sňatků.

Preference hodnot se obměňuje v závislosti na vyvíjející se společnosti. Mládež vyzdvihuje více hodnoty typu „**společenská prestiž**“ a „**podnikání**“, naopak upadají rodinné hodnoty (reprodukční orientace). Stále více adolescentů tráví velkou část dne u počítače. Ochuzují se tak o přímý mezilidský kontakt, což může vést ke snížení komunikačních schopností a tím i schopnosti navázání vztahu.

Hodnotový systém české společnosti je propojen s hodnotami světovými. Jedinec je vystaven širší „nabídce“ hodnot a přesvědčení. Hodnotová preference převážně odráží ekonomický stav národa. V současnosti je více kladen důraz na vzdělání. V západních zemích převažují hodnoty „**postindustriální**“, jak uvádí P. Sak, který se opírá o výzkumy R. Ingleharta (Sak, 2000, s. 93, 95). Odrážejí požadavek **větší možnosti občanů podílet se na vládních rozhodnutích**, dále je vyzdvižen **význam myšlenek nad penězi** a společnost se více zajímá o **kvalitu životního prostředí**. Mezi vyspělými státy a naší zemí jsou přece jen rozdíly v hodnotovém systému. Naše společnost je orientována víceméně materiálně. R. Inglehart se domnívá, že právě pokles ekonomiky posiluje materiální hodnoty.

PRAKTICKÁ ČÁST

7 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je získání představy o hodnotové orientaci dospívající mládeže. Výzkum se soustřeďuje na žebříček hodnot adolescentů na různých středních školách a zaznamenává jeho proměnu během studia. Porovnává výchozí hodnotové orientace studujících prvních ročníků s hodnotami studentů posledních ročníků a zjišťuje, zda ve vnímání hodnot na počátku a konci studia existují větší rozdíly. Tato srovnání jsou dále tříděna z hlediska typu školy.

7.1 Popis výzkumu

Výzkum hodnotových orientací mládeže byl proveden formou dotazníku během února až března 2010 na třech typech škol s odlišným zaměřením – na gymnáziu, střední odborné škole a středním odborném učilišti:

- Gymnázium Dr. Karla Polesného Znojmo (1. a 4. ročník: klasická všeobecně vzdělávací forma studia)
- Gymnázium a střední odborná škola pedagogická Znojmo (1. ročník: obor výchovná a humanitární činnost – sociálně výchovná činnost, 4. ročník: obor předškolní a mimoškolní pedagogika)
- SOU a SOŠ SČMSD Znojmo (1. ročník: obor kuchař – číšník, 3. ročník: obor kadeřník)

Dotazník vyplnilo celkem 155 studentů na začátku vyučovací hodiny. Měli k dispozici dostatečný čas pro zvážení odpovědí. Dotazníky byly anonymní. V centru zájmu stáli studující prvních a závěrečných ročníků ve věku 15 až 19 (20) let. Mým cílem bylo porovnat preference hodnot převážně patnáctiletých a šestnáctiletých adolescentů (studentů prvního ročníku) se sedmnáctiletými, osmnáctiletými a devatenáctiletými studenty ročníku závěrečného, stojícími na počátku dospělosti:

Na *gymnáziu* se účastnilo výzkumného šetření celkově 23 studentů prvního ročníku a 24 studentů ročníku čtvrtého.

Na *střední odborné škole* zodpovědělo otázky 28 studentů prvního ročníku a 27 studentů ročníku čtvrtého.

Na *středním odborném učilišti* dotazník vyplnilo 26 studentů prvního ročníku a 27 studentů třetího ročníku.

8 Předpoklady výzkumné práce

P 1: Předpokládám větší různorodost v sestavě hodnot u nižších ročníků.

P 2: Předpokládám, že u starších žáků budou převládat hodnoty jako např. vzdělání, láska.

P 3: Předpokládám, že studenti vyšších ročníků dokáží lépe charakterizovat svou osobnost i to, jak chtějí být vnímáni svým okolím. Jejich hodnotová orientace má již stabilní charakter.

P 4: Předpokládám, že interpersonální vztahy mají pro adolescenty velkou hodnotu.

P 5: Předpokládám, že studenti a studentky gymnázia, střední odborné školy a středního odborného učiliště jsou spokojeni se svým životem a budoucnost vidí pozitivně.

P 6: Předpokládám, že studenti a studentky závěrečného ročníku věnují více času přípravě na školní výuku.

P 7: Předpokládám, že studenti a studentky gymnázia a střední odborné školy chtějí v životě získat uznání a společenskou prestiž a proto přikládají velký význam vzdělání.

P 8: Předpokládám, že u škol učňovského typu bude složení životních hodnot odlišné.

P 9: Předpokládám, že adolescenti mají přehled o tom, kolik peněz přibližně potřebuje jejich rodina měsíčně na jídlo a bydlení.

P 10: Předpokládám, že většina adolescentů považuje stav životního prostředí za důležitý.

8.1 Dotazníková metoda

Dotazník patří mezi metody explorační (výzkumné) a má písemnou podobu (Dvořáková, 2006, s. 41). Slouží k získání nejrůznějších diagnostických údajů od respondentů, např. jejich názorů a postojů k určitým hodnotám, jejichž hierarchizace se během života mění.

V dotazníku jsou pokládány převážně otázky s předloženými variantami odpovědí, z nichž respondent jednu (někdy i více), podle jeho názoru nejvýstižnější, vybere. Mohou zde být i položky otevřené, u nichž respondent doplňuje volnou odpověď.

Otázky by měly být formulovány srozumitelně. Respondent odpovídá stylem „ano“, „spíše ano“, „spíše ne“, „nevím“ nebo volí jednu z předložených odpovědí – a), b), c).

Dotazníková metoda je časově výhodná, shromáždí velký objem dat a zároveň patří mezi nejlevnější průzkumné metody. Jednoduše se zpracovává i vyhodnocuje.

Další výhodou dotazníku je, že zkoumané osoby nejsou stresovány, odpovídají na předem dané otázky bez přímé interakce s tazatelem. Respondenti nejsou časově omezováni, mohou se lépe soustředit a zvážit odpovědi.

Anonymita dotazníku zvyšuje důvěru účastníků, pomáhá snižovat zábrany a stud. Respondenti pak spíše zodpoví i osobní otázky.

Nevýhodou je u dotazníků zejména omezený systém volby odpovědí („ano“, „ne“, „nevím“) a dále možnost zkreslených odpovědí. Ke zkreslení výsledků dojde tehdy, pokud respondent záměrně vybere neupřímné „ideální“ odpovědi nebo v případě nesprávného pochopení otázky. Proto by dotazy neměly být příliš dlouhé a komplikované. Počet položek by neměl být přes třicet, aby neupadla respondentova soustředěnost a zájem.

8.2 Použitý dotazník

V mém dotazníku jsem uplatňovala systém otázek uzavřených i otevřených, na které studenti odpovídají podle svého přesvědčení. Studenti nejsou v otevřených otázkách nijak omezeni volbou předložené odpovědi a mohou se přesněji vyjádřit a zdůvodnit svou výpověď.

Dotazovaní odpovídali celkem na 29 položek. Otázkami jsem sledovala vztah adolescentů k základním hodnotám, ke vzdělání, zaměstnání a kariéře, zájem o společenskou situaci, vztah dospívajících k sobě samým a druhým lidem, k životnímu prostředí. Zajímaly mě jejich životní plány a cíle, očekávání od života.

vzdělávání, rozvoj osobnosti (P6, P7)	otázky 1-6
zaměstnání, kariéra, profesně rozvojová orientace (P7)	otázky 7-11
podmínka štěstí, nejvyšší hodnoty (P1,P2, P8)	otázky 8, 9
reprodukční orientace, rodinné hodnoty (P1, P2, P8)	otázky 10, 12, 13, 24
sny, cíle, plány a očekávání do budoucnosti, smysl života (P1, P2, P5, P7, P8)	otázky 12, 14, 15, 17, 27
volný čas (P2)	otázka 16
sociální orientace, vztahy, „být užitečný druhým lidem“ (P4, P8, P10)	otázky 18, 20, 24, 26, 29 (14, 17, 19, 20)
sebepojetí (P3)	otázky 20, 23
řešení problémů, způsob života (P5)	otázky 4, 18, 28
zájem o dění ve společnosti, globální problémy, životní prostředí (P9)	otázky 21, 22, 25, 26, 29

8.3 Vyhodnocení dotazníku

OTÁZKA Č. 1 – JE PRO VÁS DŮLEŽITÝ ŠKOLNÍ PROSPĚCH?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

Otázka 1.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) ano	52,17	35,71	50,00	45,45
	b) spíše ano	43,47	60,71	46,15	50,64
	c) spíše ne	4,34	3,57	3,84	3,89
	d) ne	0,00	0,00	0,00	0,00
3./4. ročník (18/19 let)	a) ano	33,33	51,85	40,74	42,30
	b) spíše ano	45,83	46,42	51,85	32,05
	c) spíše ne	16,66	0,00	7,40	24,35
	d) ne	4,16	0,00	0,00	1,28

Komentář k otázce č. 1:

Studenti gymnázia, střední odborné školy pedagogické a rovněž i středního odborného učiliště převážně volili odpovědi **ano** a **spíše ano**. Jejich vyjádření svědčí o tom, že pro většinu studentů všech typů škol je prospěch důležitý. Negativní odpovědi (**spíše ne, ne**) zvolilo jen malé procento dospívajících.

Všichni maturanti střední odborné školy považují svůj prospěch za podstatný, žádný student neoznačil negativní variantu. Gymnazisté odpovídali nejčastěji **ano** a **spíše ano**. Na středním odborném učilišti jsou výsledky obdobné. Můžeme se tedy domnívat, že studenti závěrečného ročníku usilují o úspěšné zvládnutí maturitní zkoušky (získání výučního listu) a případně přemýšlí o dalším studiu např. na vysoké škole.

OTÁZKA Č. 2 – **KOLIK ČASU VĚNUJETE DENNĚ STUDIU?**

- a) méně než 1 hodinu
- b) 1 – 2 hodiny
- c) víc než 2 hodiny
- d) učím se jen před písemkou
- e) nepřipravuji se vůbec

Otázka 2.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	21,73	14,28	23,07	19,48
	b)	26,08	28,57	30,76	28,57
	c)	26,08	3,57	0,00	9,09
	d)	26,08	50,00	42,30	40,25
	e)	0,00	3,57	3,84	2,59
3./4. ročník (18/19 let)	a)	12,50	7,40	25,92	15,38
	b)	41,66	29,62	14,81	28,20
	c)	25,00	51,85	3,70	26,92
	d)	20,83	11,11	48,14	26,92
	e)	0,00	0,00	7,40	2,56

Podle předpokladu studenti a studentky maturitních ročníků opravdu věnují více času domácí přípravě na výuku. Otázka č. 1 a 2 ukazují, že jsou si studenti vědomi důležitosti vzdělání a přijímají větší zodpovědnost za své výkony.

Nejpoctivější jsou maturantky střední odborné školy, z nichž asi polovina (51,85%) věnuje studiu více než dvě hodiny denně. Právý opak platí u děvčat a chlapců prvního ročníku téže školy, kteří se učí jen před písemkou (50%). Šetření potvrzuje hypotézu č. 1.

Studenti a studentky prvního ročníku gymnázia se věnují studijní přípravě různou měrou. Odpověď **b), c), d)**, volilo stejné procento dospívajících. Pozitivně hodnotím to, že ve třídě není nikdo, kdo by se neučil vůbec.

Odlišné výsledky se objevují u studentů a studentek středního odborného učiliště. Ukazuje se, že „prváci“ i „třetáci“ se **učí jen před písemkou** a na vyučovací hodiny se nepřipravují.

OTÁZKA Č. 3 - JAKÝ/JAKÁ JSTE PODLE SVÉHO MÍNĚNÍ STUDENT/STUDENTKA?

- a) výborný/á, studium zvládám bez problémů, mám převážně jedničky
- b) téměř výborný/á, mám jedničky a dvojky, trojky výjimečně
- c) průměrný/á
- d) podprůměrný/á, mám čtyřky a pětky skoro ze všech předmětů

Otázka 3.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	4,34	3,57	0,00	2,59
	b)	30,43	10,71	7,69	15,58
	c)	65,21	85,71	80,76	77,92
	d)	0,00	0,00	11,53	3,89
3./4. ročník (18/19 let)	a)	12,50	11,11	0,00	7,69
	b)	8,33	48,14	11,11	23,07
	c)	75,00	40,74	88,88	67,94
	d)	4,16	0,00	0,00	1,28

Studenti a studentky prvních ročníků hodnotili sami sebe v drtivé převaze jako **průměrné**.

Takto se hodnotili rovněž dívky a chlapci závěrečného ročníku gymnázia a SOU. Maturantky střední odborné školy charakterizují své studijní výkony jako **téměř výborné** (48,14%) nebo **průměrné** (40,74).

Odpověď **d)** zvolili pouze někteří – studenti gymnázia ve čtvrtém ročníku a studenti SOU v ročníku prvním.

OTÁZKA Č. 4 – JAK JSTE SPOKOJEN/A SE SVÝM DOSVADNÍM ZPŮSOBEM ŽIVOTA / ŽIVOTNÍM STYLEM?

- a) ano (jsem spokojen/a, nic bych neměnil/a)
- b) spíše ano (ujde to, změnil/a bych jen maličkosti)
- c) spíše ne
- d) ne

Otázka 4.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) ano	26,08	10,71	23,07	19,48
	b) spíše ano	73,91	67,85	61,53	67,53
	c) spíše ne	0,00	21,42	11,53	11,68
	d) ne	0,00	0,00	3,84	1,29
3./4. ročník (18/19 let)	a) ano	8,33	18,51	11,11	12,82
	b) spíše ano	58,33	70,37	81,46	70,51
	c) spíše ne	33,33	11,11	3,70	15,38
	d) ne	0,00	0,00	3,70	1,28

Na otázku „Jak jste spokojen/a se svým dosavadním způsobem života“ **odpověděli všichni dospívající shodně, tedy že jsou až na maličkosti spokojeni.**

Nezávaznost, svoboda, poznávání nových věcí a získávání zkušeností, charakteristické pro toto vývojové období, jsou adolescenty ceněny. Dospívající jsou se svým pestrým životním stylem spokojeni.

Hodnocení kvality života souvisí s jejich sebepojetím, identitou a procesem socializace. Tuto otázku jsem studentům položila proto, abych zjistila, jak se vyrovnávají s požadavky, které na ně klade společnost a jaký mají vztah sami k sobě. Výsledky ukazují, že adolescenti zvládají „úkoly dospívání“ bez větších problémů a jejich postoj k životu je v podstatě pozitivní. **Méně spokojeni jsou se svým způsobem života studenti gymnázií ve čtvrtém ročníku, kteří zvolili odpověď c).**

Ve věku pozdní adolescence mladí lidé přemýšlí o své budoucnosti, jestli se jejich očekávání naplňují. Uvažují nad tím, zda by měli něco ve svém životě změnit, kladou si nové cíle, jsou starostlivější.

OTÁZKA Č. 5 – PLÁNUJETE DALŠÍ STUDIUM PO UKONČENÍ TÉTO ŠKOLY?

- a) ano, chci jít na vysokou školu / vyšší odbornou školu / jiný typ studia
- b) asi ano
- c) nevím
- d) ne

Otázka 5.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) ano	95,65	42,85	11,53	48,05
	b) asi ano	4,34	42,85	26,92	25,97
	c) nevím	0,00	7,14	34,61	14,28
	d) ne	0,00	7,14	26,92	11,68
3./4. ročník (18/19 let)	a) ano	76,16	85,18	37,03	66,66
	b) asi ano	12,50	14,80	25,92	17,94
	c) nevím	8,33	0,00	14,81	7,69
	d) ne	0,00	0,00	22,22	7,69

Většina chlapců a dívek plánuje další studium po složení maturity. Tuto odpověď jsem předpokládala zejména u studentů gymnázia. Studenti prvních ročníků projevují přibližně v 96% ambice vystudovat vysokou školu. Cíl zůstává u většiny nezměněn, jen dva studenti váhají.

Na střední odborné škole jednoznačně vzrůstá u studentek motivace studovat na vysoké škole nebo na jiném typu školy. Dívky věnují více volného času vzdělávání. Jejich snažení pozitivně ovlivňuje školní výsledky - 48% dívek čtvrtého ročníku se považuje za téměř výborné studentky.

Studenti a studentky prvního ročníku SOU ještě nemají zcela jasno, zda mají po ukončení odborného vzdělávání dále pokračovat ve studiu. Ve třetím ročníku už je větší část studentů rozhodnuta pro maturitní zkoušku. Někteří z nich plánují i studium na vysoké škole.

Tato otázka potvrzuje předpoklad č. 7. (Předpokládám, že studenti a studentky gymnázia a střední odborné školy chtějí v životě získat uznání a společenskou prestiž a proto přikládají velký význam vzdělání.)

OTÁZKA Č. 6 – VYSTUDOVAL ALESPŇ JEDEN Z VAŠICH RODIČŮ VYSOKOU ŠKOLU?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

Otázka 6.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) ano	65,21	14,28	23,07	32,46
	b) ne	21,73	85,71	65,38	59,74
	c) nevím	13,04	0,00	11,53	7,79
3./4. ročník (18/19 let)	a) ano	25,00	37,03	3,70	21,79
	b) ne	75,00	62,96	92,59	76,92
	c) nevím	0,00	0,00	3,70	1,28

Existuje souvislost s dosaženou úrovní vzdělání rodičů a ambicemi ve vzdělávání jejich dětí?

U 15 (65,21%) studentů prvního ročníku gymnázia vystudoval alespoň jeden z jejich rodičů vysokou školu. Teorii vyvrací 18 (75%) studentů maturitního ročníku, jejichž rodiče nemají vysokoškolský titul. **Většina rodičů studentů SOU nestudovala na vysoké škole.** Možnou souvislost tedy nemůžeme zcela vyloučit.

Rodiče bývají pro děti vzorem. Předávají svým potomkům vlastní životní hodnoty. Domnívám se, že pro rodiny s nižším sociálním statusem nepatří vzdělání mezi nejvyšší hodnoty a tak ani jejich děti netouží po studiu na gymnáziu nebo střední odborné škole (P8). Dnešní vzdělávací systém však umožňuje těmto studentům získat navazující střední vzdělání stvrzené **maturitní zkouškou**. Většina z nich se rozhoduje ve studiu pokračovat a maturitu získat.

OTÁZKA Č. 7 – CO PRO VÁS ZNAMENÁ PRÁCE A KARIÉRA?

- a) prostředek k získání peněz, komfort
- b) seberealizaci, osobní rozvoj, společenskou prestiž
- c) něco jiného

Otázka 7.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	56,52	60,71	61,53	59,74
	b)	43,47	28,57	34,61	35,06
	c)	0,00	10,71	3,84	5,19
3./4. ročník (18/19 let)	a)	45,83	33,33	62,96	47,43
	b)	37,50	59,25	33,33	43,58
	c)	16,66	7,40	3,70	8,97

Studenti prvního ročníku středního odborného učiliště a rovněž i gymnázia a střední odborné školy považují práci a kariéru za zdroj peněz a s nimi přicházející komfort. Má pro ně materiální hodnotu. **Studentky čtvrtého ročníku střední odborné školy upřednostňují především osobní rozvoj a seberealizaci před materiálními hodnotami.**

Nejmenší procento dospívajících odpovědělo na otázku vlastními slovy. Práce a kariéra je pro ně kombinací obou hodnot, je prostředkem k získání peněz a současně rozvíjí osobnost. Naplňuje život člověka.

OTÁZKA Č. 8 – PODMÍNKU ŠTĚSTÍ JE / ŠTĚSTÍ ZNAMENÁ:

- a) být bohatý/á
- b) být mocný/á, vlivný/á
- c) mít skvělého partnera/partnerku, lásku
- d) něco jiného

Otázka 8.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	13,04	3,57	3,84	6,49
	b)	4,34	0,00	3,84	2,97
	c)	60,86	67,85	61,53	63,63
	d)	21,73	28,5	30,76	27,27
3./4. ročník (18/19 let)	a)	4,16	0,00	7,40	3,84
	b)	12,50	0,00	3,70	5,12
	c)	33,33	55,55	44,44	44,87
	d)	50,00	44,44	44,44	46,15

Podmínka štěstí je pro mnohé splnění mnoha přání, která současně odpovídají základním životním hodnotám.

Studenti prvního ročníku gymnázia a střední odborné školy nejčastěji uváděli tyto hodnoty: *zdravá a šťastná rodina, pravá láska, mít přátele, na které se mohu spolehnout, vzdělání, dobrá práce, úspěch, finanční zabezpečení, šťastný život, spokojenost*. Hodnoty jako *zdraví, vzdělání a kariéra, partner a rodinné hodnoty* se objevují nejvíce.

Pro studenty středního odborného učiliště jsou významné hodnoty *zdraví, láska, partner, rodina, bohatství, sport, splněné sny, spokojenost*, aj. Výpovědi jednotlivců se liší, mají často souvislost s trávením volného času dospívajícího (partner, sport, přátelé, rodina). Různorodost výpovědí potvrzuje z části 1. předpoklad.

Podobně vypadá hodnotový systém studentů závěrečného ročníku: *zdraví, rodina, přátelství, nebýt sám, láska a životní partner, zaměstnání, nezávislost, svoboda, dosažení vlastních cílů, zázemí, bohatý spokojený život*. Opakovaně studenti zdůrazňují důležitost rodiny a mezilidských vztahů (přátelství, partnerství), dále zdraví, vzdělání, dosažení cílů. Hodnota „peníze“ se objevila jen jednou. **V období pozdní adolescence převládají u studentů hodnoty trvalejšího charakteru, uvědomují si nezbytnost vzdělání, dobré mezilidské vztahy jsou pro ně velmi důležité. Rozdílnost v sestavě hodnot u děvčat a chlapců závěrečného ročníku se nevyskytuje.**

Hodnoty trvalejšího charakteru jako např. vzdělání a láska (P1) jsou prioritami nynějších studentů středních škol.

Nejvíce mě zaujaly tyto odpovědi:

4. ročník gymnázia:

Štěstí znamená: „*Dopřát si vše, co chci, se svými nejbližšími.*“
„*Hodnotný spokojený život!*“
„*Mít kolem sebe přátele, na které se mohu spolehnout.*“
„*Nemít neštěstí a mít zázemí.*“

1. ročník SOU: „*Být zdravá a mít kolem sebe lidi, co mě mají rádi.*“
„*Být spokojen s tím, co dělám.*“

3. ročník SOU: „*Být dobrá ve své profesi a být řádně odměněna.*“
„*Vše, co dělá radost mně nebo mým blízkým.*“

OTÁZKA Č. 9 – CO JE PRO VÁS NEJVYŠŠÍ HODNOTOU?

Na otázku č. 9 odpověděli dívky a chlapci obdobně jako na otázku předchozí. Hodnoty, které uváděli studenti a studentky prvního ročníku jako nejvyšší jsou např.: *mít dobré přátele, rodinu, vzdělání; vzájemné porozumění* atd. Jednoznačně vítězí **rodina, pravá láska a přátelé**. Ostatní hodnoty se opakují (zdraví, vzdělání, úspěch, práce ...). Typy nejvyšších hodnot jsou u všech studentů prvních ročníků podobné. Dívky zdůrazňují „pravou“ lásku. Pozitivní interpersonální vztahy jsou pro adolescenty důležité.

Studenti a studentky čtvrtého (třetího) ročníku všech typů středních škol kladou důraz na *význam rodiny, spokojenost se životem, nezávislost, zabezpečení sebe a rodiny, dosažení cílů*, dále *seberealizace, víra, důvěra, pohoda, vzájemné vztahy v rodině* aj. V tomto věku většina dospívajících plánuje svou budoucnost. Studenti se chtějí dále rozvíjet, jsou si vědomi, že bez vzdělání nemohou finančně zajistit rodinu a vést spokojený život. Opět se ukazuje, že jsou zodpovědnější a rozhodnější, mají pevné cíle.

OTÁZKA Č. 10 – ČEMU DÁVÁTE PŘEDNOST?

- a) život v manželství
- b) život ve volném svazku

V dnešní době je trendem mnohých dospělých žít život se svým partnerem jen „na psí knížku“. Jak se k této „módě“ staví naši dospívající, zobrazuje tabulka:

Otázka 10.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	60,86	50,00	57,69	55,84
	b)	39,13	50,00	42,30	44,15
3./4. ročník (18/19 let)	a)	50,00	85,18	40,74	58,97
	b)	50,00	14,81	59,25	41,02

Výsledky neukazují zvláštní rozdíly v odpovědích studentů. U dívek čtvrtého ročníku střední odborné školy viditelně převažuje volba manželství nad životem ve volném svazku. Gymnazisté 1. ročníku rovněž upřednostňují manželství. U čtvrtého ročníku gymnázia a prvního ročníku střední odborné školy jsou údaje vyrovnané.

OTÁZKA Č. 11 – **KRITÉRIUM, DLE KTERÉHO BUDETE PŘEDEVŠÍM VOLIT BUDOUCÍ ZAMĚSTNÁNÍ:**

- a) vysoký plat (i za cenu méně zajímavé práce)
- b) úspěch (i v zaměstnání s průměrným platem)
- c) práce, která mě baví (i za cenu nižšího platu)
- d) jiné

Zde jsem postavila proti sobě tři hodnoty: plat, úspěch v zaměstnání a práci, která člověku přináší radost a uspokojení.

Otázka 11.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	47,82	14,28	30,76	29,87
	b)	21,73	32,14	23,07	25,97
	c)	21,73	39,28	34,61	32,46
	d)	8,69	14,28	11,53	11,68
3./4. ročník (18/19 let)	a)	8,33	3,70	22,22	11,53
	b)	8,33	44,44	33,33	29,48
	c)	45,83	48,14	33,33	42,30
	d)	37,50	3,70	11,11	16,66

Odpovědi se odlišují v závislosti na typu školy a na věku studenta. **Materiální pojetí vede u studentů gymnázia navštěvujících první ročník.** Práce je pro ně pouhým prostředkem k získání peněz, zábavu a svou realizaci hledají mimo ni. **Pro studenty čtvrtého ročníku je zajímavá a zábavná práce významným prostředkem seberealizace.** Představy starších studentů o budoucí práci jsou jasnější, rovněž zhodnocují i různá hlediska zaměstnání, směřodatné jsou také školní výsledky a zkušenosti. Ve volbě by se neřídili jen finančním oceněním daného postavení, nýbrž i svými zájmy s přihlédnutím na své schopnosti.

Studenti střední odborné školy a SOU mají po celou dobu studia jasno. Volili by **práci, která je baví, i za cenu nižšího platu. Úspěch (i v zaměstnání s průměrným platem) je rovněž důležitým kritériem.**

Zbývající respondenti volili kombinaci dvou nebo všech verzí – např.: „*Vysoký plat, práce, která mě baví a něčím naplňuje.*“ (4. roč., SOŠ); „*Aby mě bavila a uživila mě / zabezpečila mě.*“ Podmínkou je samozřejmě i dostatečně vysoký plat, zajišťující přežití jednotlivce či fungování celé rodiny.

OTÁZKA Č. 12 – V KOLIKA LETECH BYSTE CHTĚL/A ZALOŽIT VLASTNÍ RODINU?

Dvě třetiny studentů a studentek všech typů škol a ročníků uvedly rozmezí „25 až 30 let“. Několik jedinců odpovědělo „ve 30 letech a později“. Jedna dívka napsala „ve 40 letech“.

OTÁZKA Č. 13 – KOLIK CHCETE MÍT DĚTÍ?

- a) 0
- b) 1
- c) 2
- d) 3
- e) více

Otázka 13.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) 0	0,00	0,00	0,00	0,00
	b) 1	13,04	14,28	30,76	19,48
	c) 2	86,95	78,57	61,53	75,32
	d) 3	0,00	7,14	3,84	3,89
	e) více	0,00	0,00	3,84	1,29
3./4. ročník (18/19 let)	a) 0	8,33	0,00	0,00	2,56
	b) 1	20,83	0,00	25,92	15,38
	c) 2	58,33	85,18	66,66	70,51
	d) 3	12,50	14,81	3,70	10,25
	e) více	0,00	0,00	3,70	1,28

Drtivá většina dotazovaných označila variantu **c) 2 děti**.

OTÁZKA Č. 14 – MŮJ NEJVĚTŠÍ SEN JE:

Odpovědi na otázku „Můj největší sen je:“ odkrývají hodnotový systém chlapců a dívek. Cílem bylo zjistit, zda se žebříček hodnot mladších adolescentů (1. ročníku) liší od hodnotového systému adolescentů starších (3. a 4. ročníku). Dále předpokládám, že u škol učňovského typu bude složení životních hodnot odlišné od složení hodnot studentů středních škol.

Příklady odpovědí studentů:

- gymnázium, 1. ročník: odpovědi dívek:

„Mít uspokojivé zaměstnání, být úspěšná ve své profesi, mít hodného a krásného partnera, chytré a zdravé děti.“; „Dodělat gymnázium, dostat se na vysokou a vystudovat ji, potom si najít zaměstnání a mít rodinu.“; „Založit si vlastní ordinaci v oboru diagnostické medicíny.“; „Dostudovat střední školu, dostat se na vysokou, cestovat a potom založit rodinu.“; „Mít manžela, velký dům, peníze, štěstí, zdraví.“; „Mít uspokojivou práci a kolem sebe jen pravé přátele.“; „Dostudovat a pracovat v cizině.“

Láska, životní partner, rodina a děti charakterizují hodnotovou orientaci patnáctiletých a šestnáctiletých dívek. Rodina a děti jsou význačnými hodnotami české společnosti. Zejména mladé dívky sní o velké lásce a ideálním (často popisovaném jako *krásný*) partnerovi, se kterým založí rodinu. Vedle rodiny je přáním dospívajících studentek **nalezení vhodné dobře placené práce, která je bude bavit a dosažení úspěchu ve svém oboru.**

- gymnázium, 1. ročník: odpovědi chlapců:

„Přežít den 21.12. 2012 (konec světa).“; „Dožít se důchodu.“; „Být manažerem úspěšné firmy a mít spokojenou rodinu.“; „Být úspěšný, zdravý, mít štěstí.“

Podle odpovědí chlapců soudím, že o budoucnosti – o svých snech a cílech – nepřemýšlejí tolik jako dívky. Ale ani chlapci se nevyhnuli tradičnímu chápání rolí muže a ženy. **Muže, tedy sami sebe, považují za živitele rodiny** a žena (představa dívek) pečuje o rodinu.

- střední odborná škola, 1. ročník: odpovědi dívek:

„Odstěhovat se do Japonska a najít si tam dobrou práci.“; „Dokončit střední školu, vystudovat vysokou školu, najít slušnou práci, hodného přítele.“; „... život bez starostí.“; „Mít dobrou práci, která mě bude bavit.“; „Odstěhovat se z ČR“; „... adoptovat si černouška...“; „Žít v Japonsku.“; „... vycházet s rodiči, najít si opravdového přítele, ve své práci být úspěšná, abych něco v životě dokázala.“; „Nevím, žádný největší sen nemám.“; „Nemám největší sen, spíš několik malých, za kterými si tvrdě půjdu.“; „Podívat se na Island a do Finska.“; „Cestovat po světě.“; „Nemít žádné problémy a přála bych si hodně cestovat.“; „Pomáhat lidem kolem mě.“; „Chci,

aby moji přátelé a rodina byli šťastní, když oni, tak i já.“

Odpovědi dívek jsou opravdu zajímavé. Téměř pro všechny dívky je tradičně největší sen **spokojená rodina, dále vzdělání a solidní práce**. Téměř polovina dívek této výzkumné třídy si přeje **cestovat, nebo žít v cizí zemi. Pomáhat druhým a udělat své blízké šťastnými** chtějí téměř všechny dívky. Opět se prokázalo, že i u dívek prvního ročníku převládají **trvalejší hodnoty s výraznou prosociální orientací**.

- střední odborná škola, 1. ročník: odpovědi chlapců:

„Být hokejistou.“; „Pracovat v letectví jako pilot nebo navigátor.“; „Dokončit školu, najít si partnerku, která bude hodná a budě mě mít ráda.“; „Mít se dobře tak, abych si nestěžoval.“

Hodnotová orientace chlapců střední odborné školy je stejná jako hodnotová orientace gymnazistů studujících prvním rokem. Spokojený život, vysněná práce a milující partnerka jsou nejčastěji uváděnými hodnotami.

- Střední odborné učiliště, 1. ročník:

„Udělat si řidičák a mít své vlastní auto, naučit se street dance.“; „Práce a život v Americe.“; „Jet k moři.“; „Mít úspěšnou restauraci a kavárnu.“; „Být šťastný, mít co nejmíň problémů.“; „Dělat, co mě baví a stát si za tím. Pořídit si dobré auto a krásný dům, ve kterém by bydlela má rodina.“; „Mít šťastnou a zdravou rodinu.“; „Mít co nejvíc peněz a nemuset nic dělat.“; „Hrát hokej.“; „Mít vlastní fitness studio, dělat v něm osobního trenéra, studovat VŠ.“; „Získat v mém oboru velmi výhodnou práci.“; „Letět do Španělska na zápas REALU MADRID.“; „Stát se rozhodčím FIFA.“; „Mít koně.“

Sny studentů prvního ročníku jsou různé, někteří touží po sportovním zážitku, druzí po zajímavé práci, další si přejí mít spokojenou a zdravou rodinu. Opakujícími se hodnotami jsou tradičně **spokojená rodina, dobrá práce, dosažení svého cíle, majetek** a další.

- Gymnázium, 4. ročník: odpovědi chlapců a dívek:

„Být úspěšná v práci, dělat co chci a co mě baví.“; „Umět alespoň tři jazyky, získat dobrou práci, která mě bude bavit, založit rodinu a cestovat.“; „Úspěšně ukončit školu, dostat se na vejšku, úspěchy v zaměstnání i osobním životě.“; „Mít fungující rodinu a

neřešit existenční problémy, něčeho dosáhnout.“; „Dobrá práce, spokojená rodina, zdravé děti.“

„Nový život ve velkém městě...“; „Procestovat skoro celý svět se snowboardem na nohách.“; „Skvělá manželka, děti, fáro, dům.“; „Podívat se do USA, popřípadě tam žít.“; „Pevné vztahy ve vlastní rodině, dobrá práce, vynikající podmínky pro děti.“

Vzdělání, rodina, majetek, úspěch a cestování jsou sny chlapců a dívek ve čtvrtém ročníku na gymnáziu. Mladí touží poznávat svět, nebáli by se žít v cizí zemi. Nechybí jim odvaha a ambice. Věřím, že svých cílů dosáhnou a své sny přemění v realitu.

- střední odborná škola, 4. ročník: odpovědi dívek:

„Spokojenost v životě s tím, pro co se rozhodnu...“; „Mít spokojený život s partnerem a dětmi, mít harmonický domov a dělat lidi kolem mne šťastnými, pomáhat.“; „Vystudovat vysokou školu, rozumný partner, super vztahy rodinné, zdraví.“; „Udělat maturitu, vystudovat VŠ, najít si práci, založit dobře fungující rodinu.“; „Cestovat po světě.“; „... žít v Anglii se svým partnerem, věnovat se svému oboru...“; „Být šťastná a mít pohádkový život.“; „Být po všech stránkách vyrovnaný člověk.“; „Udělat vysokou školu, najít dobře placenou práci, spolehlivého partnera.“; „Dosáhnout svých vlastních cílů.“

Rodinné zázemí, vysněná kariéra a spokojený život jsou snem osmnáctiletých a devatenáctiletých dívek. Některé chtějí pomáhat druhým lidem. Jejich sny jsou součástí životních cílů a očekávání.

- Střední odborné učiliště, 3. ročník:

„Hrát v hudební skupině.“; „Dokončit školu a najít dobře placenou práci.“; „Domov – dobře fungující rodina, práce, přátelé.“; „Mít zdravou rodinu, finanční zajištění, dobrou práci.“; „Udělat maturitu, najít si práci v oboru, stále se učit (školení, atd.), spokojený harmonický vztah, dobré vztahy s rodinou.“; „Být úspěšná, založit s přítelem rodinu a postavit dům.“; „Dobrá práce za slušné peníze.“

Studenti třetího ročníku myslí na svou budoucnost (P2). Největšími sny jsou **dokončení školy, nalezení práce ve svém oboru a založení rodiny.**

Hodnotová orientace všech studentů je podobná.

OTÁZKA Č. 15 – VĚŘÍM, ŽE SVÝCH CÍLŮ DOSÁHNU DÍKY:

- a) štěstí
- b) vlastnímu úsilí
- c) s cizí pomocí

Otázka 15.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	8,69	7,14	11,53	9,00
	b)	86,95	92,85	80,76	87,01
	c)	4,34	0,00	7,69	3,89
3./4. ročník (18/19 let)	a)	16,66	7,40	3,70	8,97
	b)	79,16	92,59	92,59	88,46
	c)	4,16	0,00	3,70	2,56

Tabulka ukazuje, že se studenti spoléhají především sami na sebe a svých cílů chtějí dosáhnout vlastním úsilím.

OTÁZKA Č. 16 – **JAK TRÁVÍTE NEJRADEJÍ SVŮJ VOLNÝ ČAS?**

- a) vzdělávání
- b) sport
- c) kamarádi/kamarádky
- d) partner/partnerka
- e) čtení
- f) hudba
- g) televize
- h) počítač
- i) jinak

Otázka 16.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) vzdělávání	8,69	3,57	0,00
	b) sport	26,08	14,28	26,92
	c) kamarádi	52,17	89,28	50,00
	d) partner/ka	26,08	14,28	34,61
	e) čtení	26,08	3,57	0,00
	f) hudba	26,08	0,00	11,53
	g) televize	21,73	3,57	0,00
	h) počítač	17,39	7,14	15,38
	i) jinak	0,00	7,14	11,53
	3./4. ročník (18/19 let)	a) vzdělávání	8,33	7,40
b) sport		29,16	11,11	11,11
c) kamarádi		45,83	29,62	37,03
d) partner/ka		45,83	51,85	55,55
e) čtení		16,66	0,00	7,40
f) hudba		25,00	7,40	18,51
g) televize		12,5	0,00	18,51
h) počítač		25,00	3,70	18,51
i) jinak		4,16	11,11	11,11

Nejvíce volného času věnují studenti prvního ročníku společné zábavě se svými kamarády. Starší studenti a studentky tráví odpoledne a víkendy nejčastěji se svým partnerem či partnerkou. Zamilované páry se scházejí s jejich společnými přáteli.

Ostatní dospívající se ve volném času věnují např. sportu, jiní „paření“ a vůbec všem uvedeným aktivitám v dotazníku (1. ročník gymnázia), tanci, jízdě na koni (1.

ročník SOŠ), malování, fotografování, brigádě (1. ročník SOU) nebo jej tráví v přírodě či doma s rodinou (4. ročník SOŠ). Podobně je tomu u gymnazistů ve čtvrtém ročníku.

Nejméně byly maturanty označovány položky **čtení** a **televize**. Mladí lidé dávají přednost pohybové aktivitě před sezením s knihou nebo u televize. Studenti středního odborného učiliště se přiznali, že svůj volný čas rozhodně netráví s knihou. Vzdělávání a četba byly v dotazníku označeny minimem respondentů. Hodnota **vzdělání** (0%) se v žebříčku hodnot na nejvyšších pozicích neumístila.

Dále jsem zjistila, že studentky zejména maturitního ročníku střední odborné školy tráví méně času u počítače než gymnazisté. Vysvětlují si to tím, že se zejména dívky stýkají ve svém volném čase nejčastěji se svými partnery.

OTÁZKA Č. 17 – JAKÝ JE SMYSL VAŠEHO ŽIVOTA?

Odpověď na otázku „Jaký je smysl Vašeho života“ mohlo být pro adolescenty těžké. V době dospívání hledají mladí lidé sami sebe, svou identitu. Postupně si začínají vytyčovat své cíle, sní o skvělé budoucnosti a splnění svých přání. Starší adolescenti by už měli mít jasnější představu o budoucích prioritách v dospělosti a jaký styl života by chtěli vést. Jejich názory a postoje by měly být stabilní, hierarchie hodnot již vytvořená.

Zajímavé výpovědi:

- gymnázium, 1. ročník: dívky:

„Splnit si alespoň část svého snu (dokončení SŠ, VŠ, zaměstnání, založení rodiny), aby na mě mohli být rodiče pyšní.“; „Přátelé, zábava, diskotéky, tanec.“; „Zábava, disko, kamarádi, sport.“; „Být pro někoho důležitá, dosáhnout cíle.“; „Rozdávat radost a štěstí pomocí hudby, kterou skládám.“; „Pomoci ostatním.“; „Být tu pro ostatní, když mě potřebují.“; „Škola, rodina, přátelé, kariéra.“; „Prosadit se v zaměstnání a žít život naplno, dokud to jde.“; „Myslím, že v životě nejde o peníze ani o majetek. Přála bych si, abych byla zdravá a spokojená se svou budoucí rodinou.“

- gymnázium, 1. ročník: chlapci:

„Dosáhnout svých cílů, být se svým životem spokojený.“; „Užívat si.“; „Snažit se udělat co nejvíce lidí šťastnými.“; „Užít si život naplno.“; „Prožít ho.“

Dívky nemyslí jen na sebe, ale i na druhé lidi. **Smyslem jejich života je založení a fungování rodiny. Chlapci zdůrazňují, že chtějí být se svým životem**

spokojeni a rovněž chtějí udělat i druhé lidi šťastnými. Smysl života znamená pro všechny splnění svých snů, které jsou pro většinu současně i cíli do budoucna.

- střední odborná škola, 1. ročník: dívky:

„Sama teď nevím, mám ve všem zmatek.“; „Pomáhat, být tu pro ty druhé, když mě potřebují.“; „Kamarádi, rodiče.“; „To ještě nevím.“; „Něco v životě dokázat, pomáhat lidem, rodičům, partnerovi, sestře.“; „Užívat si ho.“; „Vystudovat, mít rodinu.“

- střední odborná škola, 1. ročník: chlapci:

„Hrát hokej.“; „Cestování, být alespoň trochu úspěšný.“; „Rodina, škola, práce.“; „Všichni lidé, co mě mají rádi.“

- střední odborné učiliště, 1. ročník: dívky:

„Vydělávat peníze – zalíbení u ostatních, mít šanci si koupit to, po čem toužím.“; „Rodina, kamarádi, přítel.“; „Sportovat, číst, jíst zdravě, chodit na procházky.“; „Hlavně rodina a potom kamarádi.“; „Abych měla pro koho žít a z čeho se radovat, na koho se těšit, a mít co nejmíň problémů.“

- střední odborné učiliště, 1. ročník: chlapci:

„Smysl života je zatím vyučit se a pak sehnat zaměstnání.“; „Hrát hokej.“; „Nikdy se nevzdat. Pomáhat blízkým.“; „Vydělávat peníze, podívat se do světa a dobře se postarat o rodinu.“; „Mít kariéru, rodinu.“

- gymnázium, 4. ročník:

„Rodina, vzdělání, pomoc druhým, přátelství, duchovní život.“; „Studium, vysoká škola, titul, dobrá práce, dostatek financí, založení rodiny.“; „Rodina, vzdělání, práce, spokojenost sama se sebou.“; „Pro někoho žít a dělat druhým radost a něčeho v životě dosáhnout.“; „Dokázat si, že jsem celý život nebyl namyšlený, ale jen správně odhadl své schopnosti.“; „Užívat si. Ne přežívat, ale žít.“; „Hudba – kapela.“

- střední odborná škola, 4. ročník:

„Moji nejbližší lidé.“; „Partner, děti, práce, která mě baví, rodina.“; „Tanec, hudba, ...“; „Získat práci, osamostatnit se, založit rodinu.“; „Smysl života hledám.“

- střední odborné učiliště, 3. ročník:

„Zdokonalení se ve svém oboru a jednou být v tom, co dělám, nejlepší.“; „Prožít ho naplno.“; „Žít a užívat a plnit si své sny.“; „Rodina.“; „Smysl svého života jsem našla ve své rodině, v přátelích a v podání pomocné ruky všem, kdo to potřebují a stojí o to.“

Chápání smyslu života dívek a chlapců lze vyjádřit slovy jedné z nich: „Smyslem mého života jsou lidé kolem mě.“ Hodnoty rodina, partner, domov, přátelství, vzdělání, práce, úspěch, uspokojování zájmů, koníčků, užitečnost druhým jsou hodnoty, které studenti považují ve svém žebříčku hodnot za nejvýznamnější.

OTÁZKA Č. 18 – JAKÝ JE VÁŠ VZTAH K LIDEM, KTERÍ VÁS OBKLOPUJÍ?

- a) Většinou z nich se snažím porozumět a vidět jejich dobré stránky.
- b) Ostatní lidé mě nezajímají.
- c) Snažím si to s nimi nerozházet, třeba je budu potřebovat.
- d) Lidé jsou zlí, mám se před nimi na pozoru.

Otázka 18.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	73,91	78,5	84,61	85,71
	b)	4,34	3,57	0,00	2,59
	c)	21,73	14,28	11,53	15,58
	d)	0,00	3,57	3,84	2,59
3./4. ročník (18/19 let)	a)	83,33	85,18	85,18	84,61
	b)	0,00	0,00	0,00	0,00
	c)	16,66	14,81	14,81	15,38
	d)	0,00	0,00	0,00	0,00

Jak už prokázala předchozí šetření, adolescentům záleží na tom, aby dobře vycházeli se svými rodiči, sourozenci a lidmi z blízkého sociálního okolí.

Porozumění, vzájemná důvěra a podpora členů rodiny, milující partner či dobrý kamarád jsou podmínkou spokojenosti v životě adolescenta.

OTÁZKA Č. 19 – KDYBY VÁM ZBÝVAL POSLEDNÍ MĚSÍC ŽIVOTA, CO BYSTE DĚLAL/A?

Příklady odpovědí studentů a studentek:

- gymnázium, 1. ročník:

„Všechno co jsem nestihla.“; „Vyzkoušela bych adrenalinové sporty, uspořádala bych mega párty se všema máma kamarádama a známýma.“; „Navštívila bych všechny známé, kamarády a pozvala bych je na rozlučkový večírek.“; „Strávila bych ho mezi lidmi, které mám ráda.“; „Zkusila bych napravit vše špatné, co jsem způsobilá.“; „Užívala bych si každý den. Chtěla bych se všemi rozloučit. Jela bych k moři, navštívila bych země, ve kterých jsem ještě nebyla. Snažila bych se dohnat vše, co jsem ještě nestihla.“; „Vzal bych si hypotéku a utratil bych všechny peníze.“; „Snažil bych se vyřešit všechny spory s lidmi z mého okolí.“

Poslední dny svého života by většina dotázaných strávila se svou rodinou, partnerem nebo přáteli. Mnozí by doháněli to, co v životě nestihli, cestovali by a užívali si, jak jen to jde.

- střední odborná škola, 1. ročník:

„Postarala se o to, aby na mě dlouho nikdo nezapomněl!“; „Věnovala se co nejvíce rodině.“; „Uskutečnila své sny.“; „Vzal si půjčku a pak ji rozfofroval.“; „Pokračoval v tom, co jsem dělal doposud.“; „Rozloučil se s rodiči a s příbuznými a potom bych se ztratil a někam odjel, abych měl klid na dokonání.“; „Rozloučil bych se všemi, užíval bych si a už bych moc neřešil věci.“

- střední odborné učiliště, 1. ročník:

„Chtěl bych ho strávit s rodinou a se svými nejbližšími.“; „Byla bych se svými nejbližšími a kamarády a pořádně bych si to užila.“; „Prodal bych všechn majetek a letěl někam, kde je krásně.“; „Rozloučení s těmi, co mám ráda.“; „Určitě bych se nelitoval, ale užíval si život.“; „Snažil bych se udělat něco, co by po mně zanechalo hezkou vzpomínku pro mé blízké, uzavřel bych pojistku a peníze věnoval svým dětem do budoucna.“

- gymnázium, 4. ročník:

„Na všechny povinnosti bych se vykašlala a užívala bych si života, jak jen by to šlo.“; „Odjela někam daleko, třeba do Austrálie a svůj poslední měsíc byla tam.“; „Upil se k smrti.“; „Za zvuku rockenrollu bych odjel v mém cadilacku do západu slunce.“;

„Podniknul společně s přítelkyní co nejvíce věcí, které mě lákají.“

- Střední odborná škola, 4. ročník:

„... každému bych napsala dopis na památku.“; „Jela bych na místa, kde jsem nebyla. Všechn čas bych trávila s lidmi, které mám ráda. Snažila se odpoutat od toho, co mě čeká.“; „Vzala bych si svého partnera a jeli bychom cestovat po Evropě a v další polovině měsíce bych chtěla být s rodinou.“; „Jela bych do Anglie, do Las Vegas, skočila padákem, přispěla na charitu, navštívila nejkrásnější města světa.“

- střední odborné učiliště, 3. ročník:

„**Udobřit se s lidmi, s kterými jsem se pohádala.**“; „Snažila bych se užívat si co nejvíce života – udělat věci, které jsem nikdy neudělala a zažít nové zážitky, splnit si sny, být s blízkými.“

Na otázku odpovídali dospívající shodně. Užívali by si poslední dny života, navštívili cizí země a netrápili se starostmi. Dospívající ve svých výpovědích nejčastěji zmiňují **rodinu a partnera**. Rodina a láska jsou na prvním místě v jejich hodnotovém systému.

OTÁZKA Č. 20 – CO BYSTE CHTĚL/A MÍT VYTESÁNO NA NÁHROBKU? (JAK CHCI, ABY NA MĚ LIDÉ VZPOMÍNALI.)

Prostřednictvím této otázky jsem chtěla zjistit, jak se adolescenti staví ke svému životu, jaký odkaz chtějí zanechat. Otázka je zaměřena na sebereflexi studentů a jejich hodnotový systém. Předpokládám, že vyšší ročníky dokáží lépe vystihnout a popsat svůj přínos, jejich hodnotová orientace má již stabilní charakter.

- Výpovědi studentů 1. ročníku gymnázia, SOŠ a SOU:

„Zde leží milující manžel a přítel všech.“; „Smích vládne světem.“; „Je přeci jedno, kdo na mě kdy bude vzpomínat po smrti, chci být vážený za svého života.“; „Ať každý vzpomíná tak, jak si toho člověka pamatoval, nejlépe v tom dobrém světle.“; „Hudba obohacovala můj život, snad se najde dost lidí, kteří v tom budou pokračovat.“; „Jako na člověka co chtěl ostatním co nejvíce pomoci.“; „Žila jsem tak, jak jsem uměla.“; „Náš život skončí, ale láska tu přebývá dále.“; „Úspěch kterého jsem dosáhla.“; „Své přátele jsem měl rád, vzpomínejte na mě v dobrém.“; „Určitě něco pěkného, nějakou pěknou vzpomínku na něco, co jsem v životě udělala a mělo to smysl.“; „Na svět se

usmívá i pod zemí.“; „Vždy tu s vámi budu!“; „Milujeme tě a nikdy na tebe nepřestaneme myslet, budeš vždy v našich srdcích, jsme s tebou.“; „Byla jsem dobrým přítelem, vždy se snažila lidem pomoci.“; „Nápis by měli vybrat přátelé a rodina, takovou jakou mě vidí.“; „Vzpomínejte na mě v dobrém a zapomeňte na to zlé.“; „Zde leží poklidně ten, co vás tolik miloval. Vzpomeňte si na něj a pokračujte v jeho šlépějích, neboť on to dělal pro vás.“

- Výpovědi studentů 4. ročníku gymnázia, SOŠ a SOU:

„Zde leží významná osoba, která něco dokázala. Chci, aby na mne lidé vzpomínali i poté, co umřou moji rodiče, přátele a známí.“; „Originál je jen jeden.“; „Nevím, ale určitě chci, aby na mě lidé vzpomínali v dobrém.“; „Umřel s láskou v srdci.“; „Život je jako bonboniéra. Nikdy nevíš, co ochutnáš.“; „Život jsme dostali zadarmo, tak si ho važme a užívejme, jak jen je to možné. Hledejme v něm štěstí, lásku a přátelství.“; „Chtěla bych mít na hrobě vytesaný strom plný listů, bohatý ... a pod ním napsáno – byla jsem zde ráda.“; „Byla dobrým člověkem.“; „Člověk, na kterého se mohl každý spolehnout. Snažila se být přítelem každému dobrému člověku.“; „Smích, láska a štěstí je to nejkrásnější, co jsem v životě zažila a to jen díky Vám.“; „Všichni jsme tě měli moc rádi.“; „Navždy v našich srdcích.“; „Člověk, který tu leží, byl skvělým společníkem, se kterým nikdy nebyla nuda.“; „Zde zemřela žena, která se snažila lidem pomáhat.“; „... nezkazím žádnou radost, jsem pro každou špatnost ...“; „Jako na pohodovou a usměvavou osobu.“; atd.

Pro adolescenty je důležité být „dobrým“ přítelem a i mít, jak sami říkají, „opravdové“ přátele. Potřebují, aby je měli rádi druzí lidé, byli oblíbeni mezi svými vrstevníky (potřeba sociální prestiže). Dospívající si budují pozitivní vztahy s ostatními členy rodiny. Mají romantickou duši se sklonem být sentimentální. Přátelství a sympatičnost, pozitivní emoční ladění jsou charakteristiky, kterými se vymezují v mezilidských vztazích. Mají smysl pro upřímnost a čestnost.

Adolescenti svým projevem prokázali, že nad otázkou uvažovali a dokázali charakterizovat svůj odkaz. Výpovědi reflektují jejich zkušenosti a vztahy k druhým. Vyjádření starších chlapců a dívek potvrzují třetí předpoklad. Studenti a studentky maturitních ročníků lépe vystihli charakter otázky. Psali méně obecně a více o své osobnosti. Opět se objevují hodnoty jako **láska** a **přátelství**.

OTÁZKA Č. 21 – PŮJDETE K VOLBÁM (AŽ BUDETE MOCI)?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

Otázka 21.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) ano	52,17	46,42	26,92	41,55
	b) ne	13,04	21,42	30,76	22,07
	c) nevím	34,78	32,14	42,30	36,36
3./4. ročník (18/19 let)	a) ano	33,33	48,14	7,40	29,48
	b) ne	20,83	14,81	47,14	28,20
	c) nevím	45,83	37,03	44,44	42,30

Zájem o politické dění má asi polovina adolescentů studujících první ročník gymnázia a střední odborné školy. Negativně se vyjádřila jen menšina studentů prvního a čtvrtého ročníku.

Většina studentek SOŠ čtvrtého ročníku volit půjde. Učnice třetího ročníku se naopak o volby nezajímají.

OTÁZKA Č. 22 – JE NĚJAKÁ POLITICKÁ STRANA, KTERÁ JE VÁM (ALESPOŇ TROCHU) SYMPATIČTĚJŠÍ NEŽ OSTATNÍ?

- a) ano
- b) ne

Otázka 22.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) ano	30,43	28,57	30,76	29,87
	b) ne	69,56	71,42	68,23	70,12
3./4. ročník (18/19 let)	a) ano	41,66	29,62	18,51	29,48
	b) ne	58,33	70,37	81,48	70,51

Většina respondentů (cca 70%) nesympatizuje s žádnou politickou stranou. Odpověď „ne“ se vyskytuje rovnoměrně u studentů prvních ročníků všech typů škol. „Ne“ převažuje i u studentů posledních ročníků, zde se však počet sympatizantů libovolné politické strany liší: Na tuto otázku odpovídali „ano“ nejčastěji maturanti na gymnáziu (41,66%), nejméně často učni (18,51%).

OTÁZKA Č. 23 – **JAK VIDÍTE SÁM / SAMA SEBE?**

- a) Jsem člověk, který ví, co chce.
- b) Nevím, co mohu od života chtít.
- c) Jaký bude můj život, to závisí na okolnostech.

Otázka 23.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	60,86	28,57	26,92	36,66
	b)	8,69	10,71	19,23	12,98
	c)	30,43	60,71	53,84	49,35
3./4. ročník (18/19 let)	a)	25,00	48,14	55,55	43,58
	b)	8,33	3,70	14,81	8,97
	c)	66,66	48,14	29,62	47,43

Největší rozdíl v odpovědích se vyskytuje u prvních ročníků mezi gymnazisty (60,86%) a studenty střední odborné školy a SOU (asi 54% - 61%). Gymnazisté projeví rozhodnost v životních plánech, vědí, co od života žádají, mají určité cíle. Jsou „pány“ svého jednání, tvůrci své budoucnosti. Naopak studenti SOŠ spíše věří, že život nelze přesně naplánovat a životní sny a dílčí cíle jsou ovlivněny přicházejícími událostmi.

V závěrečném ročníku mají nejjasnější cíle a největší sebedůvěru učni a učnice v kontrastu s maturanty, zvláště gymnazisty, kteří zdůrazňují vliv okolností. Domnívám se, že zde může hrát svou roli i vědomí široké rozmanitosti možných životních cest, na jejichž prahu maturanti stojí právě v tomto okamžiku.

OTÁZKA Č. 24 – **JAKÝ JE VÁŠ VZTAH K RODIČŮM?**

- a) Respektuji je, vážím si jich.
- b) Některé jejich zkušenosti jsou pro mě zajímavé.
- c) Nemám si s nimi co říct.

Otázka 24.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	73,91	78,57	73,07	75,32
	b)	17,37	17,85	15,38	16,88
	c)	8,68	3,57	11,53	7,79
3./4. ročník (18/19 let)	a)	79,16	85,18	59,25	74,35
	b)	16,66	14,81	40,74	24,35
	c)	4,16	0,00	0,00	1,28

Zde se opět potvrdil předpoklad, že interpersonální vztahy mají pro adolescenty velkou hodnotu.

Rodina a děti jsou základem každé společnosti. Adolescenti přijímají své rodiče jako autoritu. Považují je za důležité osoby ve svém životě. Rodiče dětem pomáhají s rozhodováním o své budoucnosti. Děti od svých rodičů přebírají zkušenosti, hledají u nich inspiraci.

Několik studentů si s rodiči nerozumí. Špatný vztah s rodičem může být zapříčiněn přísností a nadměrnou kontrolou dospívajícího. Jiným důvodem mohou být např. odlišné názory jednotlivých členů rodiny na způsob života, nedostatečná komunikace rodičů se svými dětmi aj.

OTÁZKA Č. 25 – VÍTE PŘIBLIŽNĚ, KOLIK PENĚZ POTŘEBUJE MĚSÍČNĚ VAŠE RODINA NA JÍDLO A BYDLENÍ?

- a) ano
- b) ne

Otázka 25.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a) ano	78,26	96,42	76,92	84,41
	b) ne	21,73	3,57	23,07	15,58
3./4. ročník (18/19 let)	a) ano	79,16	88,88	92,59	87,17
	b) ne	20,83	11,11	7,40	12,82

Jak jsou na tom rodinné úspory, kolik zbývá rodičům peněz na konci měsíce po zaplacení nutných výdajů? Může si rodina dovolit odcestovat na dovolenou do zahraničí? Kolik jí stojí měsíčně jídlo a bydlení?

Většina studentů gymnázia, SOŠ a SOU má přehled o finanční situaci své rodiny, jejím majetku a příjmech rodičů. Výsledky výzkumného šetření prokázali platnost předpokladu č. 9.

Studenti si vytváří určitou představu o rodinných výdajích. Takovéto informace jsou důležité pro budoucí samostatný život, který je čeká po odchodu z rodiny, kdy budou muset sami hospodařit s penězi.

OTÁZKA Č. 26 – CO JSTE OCHOTEN / OCHOTNA UDĚLAT PRO ZLEPŠENÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ VE VAŠEM OKOLÍ?

- a) Stav životního prostředí považuji za závažný problém, na jeho zlepšení jsem ochoten / ochotna se aktivně podílet.
- b) Stav životního prostředí považuji za důležitý, jsem ochoten / ochotna udělat něco, co mě příliš neomezí – např. třídit odpad.
- c) Životní prostředí mě nezajímá, nepovažuji ho za důležité.

Otázka 26.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	13,04	14,28	15,38	14,28
	b)	78,26	85,71	61,53	75,32
	c)	8,69	0,00	23,07	10,38
3./4. ročník (18/19 let)	a)	25,00	18,51	18,51	20,51
	b)	75,00	81,48	81,48	79,48
	c)	0,00	0,00	0,00	0,00

Předpoklad (P10), že většina adolescentů považuje stav životního prostředí za důležitý, se potvrdil.

Většina adolescentů prvního i čtvrtého ročníku gymnázia a střední odborné školy označila odpověď **b)**, jsou tedy ochotni udělat něco – co je příliš neomezí - pro jeho zlepšení. Životní prostředí ve svém okolí nepovažují za důležité jen dva chlapci. Výzkum na středním odborném učilišti dopadl obdobně. Je zde však větší procento studentů prvního ročníku, které nezajímá životní prostředí jejich okolí (23,07%).

OTÁZKA Č. 27 – JAKÁ JSOU VAŠE OČEKÁVÁNÍ DO BUDOUCNOSTI?

- a) Myslím, že budu se svým životem celkem spokojen/a.
- b) Čeká mě jednotvárná dřina a samé povinnosti.
- c) Život jistě nebude snadný. Věřím však, že jeho úskalí zvládnou.
- d) Jiná odpověď

Otázka 27.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	30,43	14,28	7,69	16,88
	b)	4,34	10,71	3,84	6,49
	c)	60,86	71,42	86,61	72,72
	d)	4,34	3,57	3,84	3,89
3./4. ročník (18/19 let)	a)	16,66	40,74	33,33	30,76
	b)	0,00	0,00	14,81	5,12
	c)	58,33	55,55	44,44	52,56
	d)	25,00	3,70	7,40	11,53

Odpověď na to, jakým způsobem vnímají dnešní generace adolescentů svou budoucnost a co od ní očekávají, se snažím nalézt v otázce č. 27.

- výpovědi studentů gymnázia 1. ročníku:

„Určitě život nebude jednoduchý, ale věřím, že to za pomoci rodiny přátel zvládnou. Důležité je, mít pro co žít.“; „Vdám se, budu vydělávat hodně peněz a najdu si dobrou práci.“

- výpovědi studentů střední odborné školy 1. ročníku:

„Co mě nezabije, to mě posílí.“; „Splním si své sny.“

- výpovědi studentů gymnázia 4. ročníku:

„Nějak propluju.“; „Odcestovat.“; „Absolutně netuším.“; „Život bude takový, jaký si ho udělám.“

- výpovědi studentů střední odborné školy 4. ročníku:

„Je důležité zachovat si klidnou hlavu, pak by snad mohlo všechno vyjít.“

- výpovědi studentů středního odborného učiliště 3. ročníku:

„Každý tím projít musí, snadné to není, ale vím, že to zvládám.“

Studenti vidí svou budoucnost pozitivně a nebojí se překážek, které jim život připraví do cesty. Chlapci a dívky čtvrtého ročníku kupříkladu vůbec nevolili možnost b) - „Čeká mě jednotvárná dřina a samé povinnosti.“. Tímto byl opět potvrzen pátý předpoklad. Menšina učňů 3. ročníku (cca 15%) však dřinu a povinnosti očekává.

Obavy z budoucnosti, které mají někteří studenti, mohou mít souvislost s přechodem adolescenta do dospělosti, která s sebou přináší změnu sociálního statusu.

OTÁZKA Č. 28 – KDYŽ NARAZÍTE NA OBTÍŽNĚ ŘEŠITELNÝ PROBLÉM, CO UDĚLÁTE?

- a) Zatnu zuby a nepovolím, dokud ho nevyřeším.
- b) Hledám, kdo by mi s řešením mohl pomoci.
- c) Problém ignoruji, ono se všechno nějak vyřeší.

Otázka 28.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	43,47	64,28	46,15	51,94
	b)	43,47	28,57	38,46	36,36
	c)	13,04	7,14	15,38	11,68
3./4. ročník (18/19 let)	a)	50,00	59,25	55,55	55,12
	b)	33,33	40,74	36,03	37,17
	c)	16,66	0,00	7,40	7,69

Problémy, s nimiž se studenti potýkají, spadají do oblasti školy, vztahů, peněz, hazardu, zdraví atd. Pro vyřešení problému využívají mladí lidé různé strategie. Jednou z nich je aktivní přístup k problému, jindy se mladiství obracejí při obtížích např. na rodiče nebo přátele. Někteří své problémy neřeší a nechají je plavat.

Převážná část studentek a studentů se staví k problémům čelem. Při reakci na obtíže dávají mladí lidé přednost aktivnímu jednání. Mnozí studenti prvního ročníku gymnázia (43,47%) hledají oporu u druhé osoby.

Pasivním způsobem reaguje jen malá část adolescentů. Patří sem 11,68% mladistvých v prvním ročníku a 7,69% studentů ročníku závěrečného.

OTÁZKA Č. 29 – JAK SE DÍVÁTE NA PROBLÉM BÍDY V AFRICE A JINÝCH CHUDÝCH ZEMÍCH?

- a) Znepokojuje mě. Až budu vydělávat, budu přispívat na obživu a vzdělání nějakému velmi chudému dítěti.
- b) Je to hrozné, ale asi s tím nic neudělám.
- c) Netýká se mě to.

Otázka 29.	Odpověď	Gymnázium: počet %	SOŠ: počet %	SOU: počet %	Všechny typy škol: počet %
1. ročník (15/16 let)	a)	34,78	25,00	11,53	23,37
	b)	60,86	71,42	80,76	71,42
	c)	4,34	3,57	7,69	5,19
3./4. ročník (18/19 let)	a)	29,16	29,62	25,92	28,20
	b)	66,66	70,37	74,07	70,51
	c)	4,16	0,00	0,00	1,28

Zajímají se mladí lidé o aktuální události na domácí a mezinárodní scéně a sledují dění ve světě? Chtějí studenti vědět, co se děje kolem nich? Přemýšlejí někdy, zda by se i oni sami mohli v budoucnu aktivně podílet na řešení některých světových problémů a přispět nějakým způsobem ke zlepšení nepříznivé situace (např. bída v Africe) a nabídnout svou pomocnou ruku?

Jak ukazuje tabulka, mnoho studentů (kolem 70%) si myslí, že jako jednotlivci tak závažný problém vyřešit nemohou. Asi 23% (28% v závěrečném ročníku) studentů by v tomto konkrétním případě přispělo na obživu a vzdělání nějakému velmi chudému dítěti.

Hodnotou **být užitečný druhým lidem** jedinci prezentují své sociální cítění. Vyjadřují vztah jedince k druhému člověku. Téměř každý ze studentů považuje problém za závažný a projevuje soucit s chudými lidmi Afriky.

Posouzení předpokladů

P 1: Předpokládám větší různorodost v sestavě hodnot u nižších ročníků.

Tento předpoklad se plně nepotvrdil. Hodnotová orientace studentů prvního ročníku různých typů škol je podobná hodnotové orientaci studentů závěrečného ročníku. Nejpreferovanějšími hodnotami jsou např. **rodina**, přátelství, láska, vzdělání, úspěch, spokojený život a další.

Částečně tento předpoklad potvrzují odpovědi maturantů spolu se studenty 3. ročníku SOU, kteří zdůrazňují o něco častěji (téměř každý respondent) hodnoty **rodina a práce (kariéra)**. Tyto odpovědi jsme však mohli očekávat, protože studenti závěrečného ročníku stojí na prahu dospělosti (a také někteří z nich už 18 let dosáhli) a je tedy přirozené, že myslí na to, že jednou založí rodinu. Vzdělání a dobře placená práce mladému člověku umožní stát se nezávislým na rodičích a později založit vlastní

rodinu.

Různorodost hodnotového systému je patrnější pouze u studentů středního odborného učiliště, pokud bychom vycházeli z odpovědí na otázku „Můj největší sen je:“. Důležité hodnoty jsou zde také **plat a podnikání, majetek**, spokojená rodina aj.

P 2: Předpokládám, že u starších žáků budou převládat hodnoty jako např. vzdělání, láska.

Předpoklad č. 2 byl potvrzen. Součástí životních cílů adolescentů je úspěšně dostudovat a najít si práci, která je bude bavit. Důležitý je pro dospívající i úspěch v zaměstnání. Partnerské vztahy starších adolescentů mají pevnější charakter. Láska a rodina hrají důležitou roli v životě všech dospívajících. Někteří z nich uvažují o založení vlastní rodiny po ukončení studia. Svě budoucí rodině chtějí zajistit dobré podmínky pro život.

P 3: Předpokládám, že studenti vyšších ročníků dokáží lépe charakterizovat svou osobnost, jejich hodnotová orientace má již stabilní charakter.

„Cílem“ období adolescence je stav dosažení identity a její stabilizace. Starší adolescenti by měli mít jasnější představu o svém já a jejich žebříček hodnot by měl být stabilní. Předpoklad, že studenti vyšších ročníků dokáží lépe charakterizovat svou povahu, se potvrdil. Starší adolescenti dokázali ve svých odpovědích více odhalit svůj charakter a vyzdvihnout vlastnosti, které nejlépe vystihují jejich osobnost a způsob myšlení. Dospívající popisují sami sebe např. jako skvělé společníky se smyslem pro humor nebo jako spolehlivé partnery.

P 4: Předpokládám, že interpersonální vztahy mají pro adolescenty velkou hodnotu.

Předpoklad se jednoznačně potvrdil. Vztahy s dospělými, vrstevníky, partnery a dalšími osobami blízkého sociálního okolí jsou pro adolescenty důležité. Většinou lidem se snaží mladiství porozumět a vycházet s nimi. Pro adolescenty je důležitý vztah zejména s jejich rodiči. Většina studentů v dotazníku uvedla, že má s rodiči dobrý vztah.

Na otázku, s kým adolescenti tráví nejraději svůj volný čas, odpověděli studenti prvního ročníku shodně - s kamarády. Studenti či studentky ročníku třetího a čtvrtého se věnují ve volném čase zejména své partnerce či partnerovi.

P 5: Předpokládám, že studenti a studentky gymnázia, střední odborné školy a středního odborného učiliště jsou spokojeni se svým životem a budoucnost vidí pozitivně.

Předpokládala jsem, že všichni studenti, včetně studentů středního odborného učiliště, budou se svým dosavadním způsobem života spokojeni. Kolem 70% mladistvých se vyjádřilo pozitivně. Dále jsem se domnívala, že pohled studentů gymnázia a střední odborné školy na svou budoucnost bude rovněž převážně pozitivní a málokdo bude od života očekávat „jednotvárnou dřinu a samé povinnosti“.

Tyto předpoklady se potvrdily. Dokonce **žádný** ze studentů čtvrtého ročníku gymnázia či střední odborné školy neoznačil v dotazníku pesimisticky laděnou odpověď. Naopak někteří studenti 3. ročníku středního odborného učiliště (**14,81%**) očekávají do budoucna jen dřinu a samé povinnosti.

P 6: Předpokládám, že studenti a studentky závěrečného ročníku věnují více času přípravě na školní výuku.

Tento předpoklad nebyl zcela jednoznačně potvrzen. Výsledky jsou rozdílné na různých typech škol. Nejvíce času věnují školní přípravě studentky střední odborné školy (více než dvě hodiny denně), pak následují gymnazisté (1 – 2 hodiny denně) a **studenti středního odborného učiliště se věnují učení pouze před písemným zkoušením!** Lze tedy říci, že studenti střední odborné školy a gymnázia jeví o vzdělání větší zájem. Mnozí z nich chtějí vystudovat vysokou školu a být v budoucnu úspěšní ve své profesi.

P 7: Předpokládám, že studenti a studentky gymnázia a střední odborné školy chtějí v životě získat uznání a společenskou prestiž a proto přikládají velký význam vzdělání.

Předpoklad č. 6 souvisí s předpokladem č. 7. Oba potvrzují zájem dospívající mládeže o vzdělání. Většina (asi 80%) studujících chce po zvládnutí maturitní zkoušky pokračovat ve studiu na vysoké škole či na jiném typu školy. Úspěch v zaměstnání a soukromém životě je pro ně důležitý.

P 8: Předpokládám, že u škol učňovského typu bude složení životních hodnot odlišné.

Všechny dívky a chlapci mají určité představy o budoucnosti. Jejich představy jsou prozatím pouhými sny, z nichž mnohé se mohou stát reálnými. Nejvýznamnější hodnotou je pro mladé lidi rodina – milující partner (partnerka) a děti. Další hodnoty jsou např. kariéra, úspěch v oboru, majetek, aj.

Hypotéza se potvrzuje jen z části. **Základní životní hodnoty (např. rodina, práce) učňů se shodují s životními hodnotami studentů ostatních typů škol. Zásadní rozdíl je ale v hodnotě vzdělání.** Vzdělání přikládají studenti SOU menší význam. Po získání výučního listu plánují chlapci a dívky SOU navazující studium ukončené maturitou. Vysokou školu by chtělo studovat jen několik jedinců. Jejich životními cíli jsou spíše „získat dobrou práci v oboru“ a „založit rodinu“.

P 9: Předpokládám, že adolescenti mají přehled o tom, kolik peněz přibližně potřebuje jejich rodina měsíčně na jídlo a bydlení.

Studenti potvrdili, že mají dobrý přehled o finančních možnostech jejich rodiny. Vědí, jaké jsou její měsíční výdaje. Předpoklad je tedy potvrzen.

P 10: Předpokládám, že většina adolescentů považuje stav životního prostředí za důležitý.

Většina adolescentů považuje stav životního prostředí jejich okolí za důležitý a je ochotna pro jeho zlepšení něco udělat – např. třídit odpad apod. Předpoklad je potvrzen. Společnost mladých lidí se více zajímá o kvalitu životního prostředí.

Na jeho zlepšení by se podílelo aktivněji však jen asi 13% – 25% studentů.

9 Závěr

Průzkum potvrdil většinu předpokladů. Sedm předpokladů bylo potvrzeno zcela a tři jen z části.

Pro adolescenty mají prvořadý význam rodinné hodnoty (rodina, láska, partner, děti). Zejména pro dívky prvních ročníků (15, 16 let) je důležitá „pravá“ láska a „šťastná“ rodina. Dále uváděli studenti hodnoty jako přátelství, seberealizace, úspěch, spokojenost se životem, zdraví aj.

Předpoklad větší různorodosti v sestavě hodnot u nižších ročníků nelze zcela jednoznačně potvrdit. Různorodost hodnotového systému je patrnější pouze u studentů prvního ročníku středního odborného učiliště, pokud bychom vycházeli především z odpovědí na otázku „Můj největší sen je:“. Jejich odpovědi nebyly směřované v tak velké míře na rodinné hodnoty, ale týkaly se i oblasti koníčků, profese, zážitků atd.

Hodnoty rodina a práce (kariéra) se ve výpovědích studentů závěrečného ročníku opakují nejčastěji, protože jsou pro mladistvé přirozeným následným cílem po ukončení středního či vysokoškolského vzdělání.

Většina hodnot, preferovaná studenty SOU, se shoduje s životními hodnotami studentů ostatních typů škol. Zásadní rozdíl je ale v pozici hodnoty „vzdělání“. Vzdělání přikládají studenti SOU menší význam. Nejvyššími hodnotami jsou pro studenty 1. ročníku SOU práce, peníze, rodina, přátelé a pro studenty 4. ročníku zdraví, rodina, partner, práce.

U starších adolescentů převládají hodnoty jako láska, vzdělání. Nejbližším cílem všech studentů je úspěšné dokončení střední školy. Maturanti gymnázia a střední odborné školy se plánují dále vzdělávat a to zejména na vysoké škole. Studenti středního odborného učiliště chtějí ve studiu pokračovat a udělat si maturitní zkoušku. Dále se vzdělávat (maturita, rekvalifikační kurzy, vysoká škola,...) plánuje asi 37% učňů třetího ročníku. Asi 22% adolescentů SOU ve studiu pokračovat nechce.

Věnují studenti a studentky závěrečného ročníku středních škol více času přípravě na vyučovací hodiny? Mezi školami panují rozdíly. Studenti SOU se učí pouze před „písemkou“ a studenti ostatních škol se většinou denně připravují na vyučovací hodiny. Studenti a studentky gymnázia a střední odborné školy chtějí v životě získat uznání a společenskou prestiž a proto přikládají vzdělání větší význam.

Dospívající charakterizují sami sebe jako přátelské osoby se smyslem pro humor. Potřebují, aby je měli rádi druzí lidé a byli oblíbeni v kolektivu. Mají smysl pro

upřímnost a čestnost. Přátelství, důvěra a láska hrají důležitou roli v sociálních vztazích adolescentů. Nejlépe dokázali charakterizovat svou osobnost i to, jak chtějí být vnímáni ostatními, starší studenty.

Vztahy mají pro adolescenty velkou hodnotu. Většina dospívajících se stýká ve svém volném čase s kamarády nebo partnerem. Kamarádi si navzájem poskytují jistotu, kterou ztrácí separací od rodiny. V pozdější etapě vývoje adolescence nabývají důležitosti partnerské vztahy, které jsou pevnější a dlouhodobější. Mladí lidé se snaží rovněž dobře vycházet s rodiči. Svě rodiče respektují a váží si jich. Některé jejich zkušenosti jsou pro ně zajímavé a inspirativní.

Studenti a studentky gymnázia, střední odborné školy i středního odborného učiliště jsou spokojeni se svým životem. Žijí, jak oni sami říkají, „naplno“ a užívají si svá studentská léta. Adolescenti srovnávají své představy o naplnění života, které si vytvářeli během dětství, s novými zkušenostmi. Přemýšlejí nad tím, čeho chtějí v životě dosáhnout a jaký životní styl jim vyhovuje. Převážná většina mladistvých vidí svou budoucnost pozitivně a věří v sebe sama.

Adolescenti mají přehled o tom, kolik peněz přibližně potřebuje jejich rodina měsíčně na jídlo a bydlení. Jako dospělí budou muset sami hospodařit s penězi a starat se o vlastní rodinu.

Většina adolescentů považuje stav životního prostředí svého okolí za důležitý. Dospívající jsou ochotni udělat něco pro jeho zlepšení, např. třídít odpad apod. Čtvrtina maturantů gymnázia a cca 19% starších studentů střední odborné školy a středního učiliště by se na zlepšení stavu životního prostředí podílelo aktivně.

Závěrem s radostí konstatuji, že současná mládež všech typů škol je ve velké většině rozumná a zodpovědná. Hodnotová orientace adolescentů je v naprostém pořádku. Těším se na další práci s nimi, sdílení poznatků, zkušeností a hodnot během mé nastávající učitelské praxe.

10 Seznam použité literatury

- [1] Buchtelová, R. a kol.: *Akademický slovník cizích slov*. Praha, Academia, 2001. Strana 624. ISBN 80-200-0607-9.
- [2] Čáp, J.: *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha, Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3.
- [3] Dvořáková, M.: *Pedagogicko psychologická diagnostika 1*. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006. Strana 192. ISBN 80-7040-402-7.
- [4] Hudeček, J.: *Hodnotové orientace v motivační sféře osobnosti*. Praha, Academia, 1986. Stran 95. ISSN 0069-2298.
- [5] Kraus, B.: *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno, Paido, 2006. Strana 153. ISBN 80-7315-124-1.
- [6] Kučerová, S.: *Člověk – hodnoty – výchova. Kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov, Mana Con, 1996. Strana 231. ISBN 80-85668-34-3.
- [7] Langmeier, J., Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*. Vydání 3. Praha, Grada Publishing, 1998. Strana 343. ISBN 80-7169-195-X.
- [8] Langmeier, J.; Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*. Vydání 2. Praha: Grada Publishing, 2006. Strana 368. ISBN 80-247-1284-9.
- [9] Macek, P.: *Adolescence*. Praha, Portál, 1999. Strana 207. ISBN 80-7178-348-X.
- [10] Manková, Zuzana: *Sociální vývoj v období adolescence*. Diplomová práce. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta pedagogická, 2008. Strana 130 1, 15, příl. Vedoucí diplomové práce František Man.
- [11] Marhoutová, J.: *Dospívání*. Praha, Empatie, 1996. Str. 165. ISBN 80-901618-7-1.
- [12] Nakonečný, M.: *Psychologie osobnosti*. Praha, Academia, 1995. Strana 336. ISBN 80-200-0525-0.
- [13] Nakonečný, M.: *Sociální psychologie*. Praha, Academia, 1999. Strana 287. ISBN 80-200-0690-7.
- [14] Orwin, G., H.: *Dospívání. Kniha pro rodiče*. Praha, Grada Publishing, 2001. Strana 180. ISBN 80-247-0124-3.
- [15] Pipeková, J. a kol.: *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno, Paido, 1998. Strana 234. ISBN 80-85931-65-6.

- [16] Plháková, A.: *Učebnice obecné psychologie*. Praha, Academia, 2003. Strana 472. ISBN 978-80-200-1499-3.
- [17] Říčan. P.: *Cesta životem*. Praha, Panorama, 1990. Strana 435. ISBN 80-7038-078-0.
- [18] Sak, P.: *Proměny české mládeže*. Praha, Petrklíč, 2000. Strana 291. ISBN 80-7229-042-8.
- [19] Taxová, J.: *Pedagogicko psychologické zvláštnosti dospívání*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Strana 273. ISBN 14-426-87.
- [20] Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie 1. Dětství a dospívání*. Praha, Karolinum, 2005. Strana 467. ISBN 80-246-0956-8.

11 Přílohy

11.1 Dotazník

Vážená slečno, vážený pane!

Prosím Vás o vyplnění následujících otázek. Tento dotazník je anonymní a získané údaje budou použity jen pro potřebu mé diplomové práce „*Hodnotová orientace adolescentů*“, nikomu dalšímu je neposkytnu.

U otázek s výběrem odpovědi zvolte jednu možnost, která se nejvíce blíží Vašemu názoru. Odpovídejte zakroužkováním vhodné varianty. Otázky s volnou odpovědí doplňte prosím stručně a čitelně.

Žádná odpověď není „správná“ ani „nesprávná“. Zajímají mě Vaše názory a velmi se na ně těším! Díky za spolupráci!

Lucie Čechová

Druh školy: a) gymnázium b) střední odborná škola c) střední odborné učiliště

Studijní obor:

Ročník:

Věk:

Pohlaví: a) muž b) žena

1. **Je pro Vás důležitý školní prospěch?**

- e) ano
- f) spíše ano
- g) spíše ne
- h) ne

2. **Kolik času věnujete denně studiu?**

- f) méně než 1 hodinu
- g) 1 – 2 hodiny
- h) víc než 2 hodiny
- i) učím se jen před písemkou
- j) nepřipravuji se vůbec

3. Jaký/á jste podle svého mínění student/ka?

- e) výborný/á, studium zvládám bez problémů, mám převážně jedničky
- f) téměř výborný/á, mám jedničky a dvojky, trojky výjimečně
- g) průměrný/á
- h) podprůměrný/á, mám čtyřky a pětky skoro ze všech předmětů

4. Jste spokojen/a se svým dosavadním způsobem života / životním stylem?

- e) ano (jsem spokojen/a, nic bych neměnil/a)
- f) spíše ano (ujde to, změnil/a bych jen maličkosti)
- g) spíše ne
- h) ne

5. Plánujete další studium po ukončení této školy?

- e) ano, chci jít na vysokou školu / vyšší odbornou školu / jiný typ studia
- f) asi ano
- g) nevím
- h) ne

6. Vystudoval alespoň jeden z Vašich rodičů vysokou školu?

- d) ano
- e) ne
- f) nevím

7. Co pro Vás znamená práce a kariéra?

- d) prostředek k získání peněz, komfort
- e) seberealizaci, osobní rozvoj, společenskou prestiž
- f) něco jiného

8. Podmínka štěstí je: / Štěstí znamená:

- e) být bohatý/á
- f) být mocný/á, vlivný/á
- g) mít skvělého partnera/partnerku, lásku
- h) něco jiného

9. Co je pro Vás nejvyšší hodnotou?

.....

10. **Čemu dáváte přednost:**

- c) život v manželství
- d) život ve volném svazku

11. **Kritérium, dle kterého budete především volit budoucí zaměstnání:**

(Co chci, aby mi má práce přinášela.)

- e) vysoký plat (i za cenu méně zajímavé práce)
- f) úspěch (i v zaměstnání s průměrným platem)
- g) práce, která mě baví (i za cenu nižšího platu)
- h) jiné:

12. **V kolika letech byste chtěl/a založit vlastní rodinu?**

.....

13. **Kolik chcete mít dětí?**

- f) 0
- g) 1
- h) 2
- i) 3
- j) více

14. **Můj největší sen je:**

.....

15. **Věřím, že svých cílů dosáhnu díky:**

- d) štěstí
- e) vlastnímu úsilí
- f) s cizí pomocí

16. **Jak trávíte nejraději svůj volný čas?**

- j) vzdělávání
- k) sport
- l) kamarádi / kamarádky
- m) partner/ka
- n) čtení
- o) hudba
- p) televize
- q) počítač
- r) jinak:

17. **Popište heslovitě: Jaký je smysl Vašeho života?**

.....
.....

18. **Jaký je Váš vztah k lidem, kteří Vás obklopují?**

- e) Většinou z nich se snažím porozumět a vidět jejich dobré stránky.
- f) Ostatní lidé mě nezajímají.
- g) Snažím si to s nimi nerozházet, třeba je budu potřebovat.
- h) Lidé jsou zlí, mám se před nimi na pozoru.

19. **Kdyby Vám zbýval poslední měsíc života, co byste dělal/a?**
(stručná odpověď)

.....
.....

20. **Co byste chtěl/a mít vytesáno na náhrobku?**

(Jak chci, aby na mě lidé vzpomínali?)

.....
.....

21. **Půjdete k volbám (až budete moci)?**

- d) ano
- e) ne
- f) nevím

22. **Je nějaká politická strana, která je Vám (alespoň trochu) sympatičtější než ostatní?**

- c) ano
- d) ne

23. **Jak vidíte sám / sama sebe?**

- d) Jsem člověk, který ví, co chce.
- e) Nevím, co mohu od života chtít.
- f) Jaký bude můj život, to závisí na okolnostech.

24. **Jaký je Váš vztah k rodičům?**

- d) Respektuji je, vážím si jich.
- e) Některé jejich zkušenosti jsou pro mě zajímavé.
- f) Nemám si s nimi co říct.

25. **Víte přibližně, kolik peněz potřebuje měsíčně Vaše rodina na jídlo a bydlení?**

- c) ano
- d) ne

26. **Co jste ochoten / ochotna udělat pro zlepšení životního prostředí ve Vašem okolí?**

- d) Stav životního prostředí považuji za závažný problém, na jeho zlepšení jsem ochoten / ochotna se aktivně podílet.
- e) Stav životního prostředí považuji za důležitý, jsem ochoten / ochotna udělat něco, co mě příliš neomezí – např. třídít odpad.
- f) Životní prostředí mě nezajímá, nepovažuji ho za důležité.

27. **Jaká jsou Vaše očekávání do budoucnosti:**

- e) Myslím, že budu se svým životem celkem spokojen/a.
- f) Čeká mě jednotvárná dřina a samé povinnosti.
- g) Život jistě nebude snadný. Věřím však, že jeho úskalí zvládnou.
- h) Jiná odpověď:

28. **Když narazíte na obtížně řešitelný problém, co uděláte?**

- d) Zatnu zuby a nepovolím, dokud ho nevyřeším.
- e) Hledám, kdo by mi s řešením mohl pomoci.
- f) Problém ignoruji, ono se všechno nějak vyřeší.

29. **Jak se díváte na problém bídy a hladu v Africe a dalších chudých zemích?**

- d) Znepokojuje mě. Až budu vydělávat, budu přispívat na obživu a vzdělání nějakému velmi chudému dítěti.
- e) Je to hrozné, ale asi s tím nic neudělám.
- f) Netýká se mě to.

12 Resume

The research confirmed most determined hypotheses.

The basic values of all types of secondary school students (first year and graduating students) have a similar character. The predominant values of older students are love, education, and their future occupations. Graduating students look at their near future with more responsibility and therefore prefer these values.

Education is important for adolescents, graduating students spend more time on their studies. Most of them plan to continue their education. Students from technical schools only prepare minimally for their lessons. On the other hand, they want to get their diplomas and at the same time, are also considering attending requalification courses. Some of them also display interest in going on to the university or other schools. Education does not mean as much to them as for students from other types of schools.

For first year students of technical schools, the main values are - family, friends, money and occupation. For graduating students - health, family, partnership, occupation.

Relationships have much importance for adolescents. They try to get along well with other people, understand them, and focus on their positive qualities. Adolescents respect their parents. Love and partnership are significant values for them.

Youth who are growing up are satisfied with their life styles. They see their future in a positive light.

They have a good understanding of their families' budget. They know how much their families spend on food and living.

Most adolescents consider the state of the environment in their surroundings a very important issue. Students are prepared to share at least part of the responsibility in improving the environment by, at the very least, recycling – which does not burden them too much.